

KAPITTEL 7.

Prinsipielle utsagn om samepolitikk

7.1. INNLEDNING

Som bakgrunnsmateriale for drøftelse og utforming av utvalgets eget prinsipielle grunnsyn har utvalget gjennomgått en rekke samepolitiske utsagn som tidligere er avgitt fra ulike hold. En del av disse vil bli gjengitt nedenfor i avsnittene 7.2–7.4.

Med sikte på en nærmere vurdering av ulike samepolitiske grunnsyn kan det innledningsvis være av interesse å gi en kort oversikt over noen prinsipielle holdninger når det gjelder forholdet mellom minoritetsgrupper og storsamfunn innen nasjonalstater.

Med assimilering menes at medlemmene av minoriteten skal ha samme individuelle rettsvern som andre personer. Det vil si at de skal ha de samme friheter, den samme rett til politisk deltakelse, utdanning og levestandard, de samme rettigheter til bruk av naturressursene osv. De skal imidlertid ikke ha rettigheter og organiseres som egen minoritet, men sammensmeltes med og bli mest mulig lik medlemmene av majoritetskulturen.

Med integrering menes at medlemmene av minoriteten skal ha krav på visse særrettigheter. De skal ha rett til å beholde og utvikle sitt språk og sine øvrige kulturelle særtrekk. For øvrig skal de leve som vanlige borgere av det storsamfunn som de utgjør en del av. Integreringslinjen innebærer en valgfrihet for den enkelte innen minoritetsgruppen til selv å velge assimilering i storsamfunnet dersom vedkommende skulle ønske det. Men som hovedtendens tar denne politikken sikte på en viss grad av kulturelt mangfold.

Med selvråderett menes at minoriteten skal ha rett til å organisere seg som et eget folk, med en viss grad av selvstyre, med egne organer og styringsrett over de landområder de trenger for å utøve sin næring.

Med segregering menes at minoriteten – mer eller mindre tvangsmessig – skal holdes mest mulig atskilt fra samfunnet for øvrig, f.eks. ved plassering i reservater eller ghettoer. Livet i de atskilte områdene reguleres gjerne av egne lover og forskrifter.

Det finnes også tilfelle hvor minoriteten selv ønsker ulike former for atskillelse fra majoritetssamfunnet. «Frivillig segregering» kunne i og for seg være en passende betegnelse her. Men samtidig vil disse tilfellene stort sett alltid kunne rubriseres enten som integrering eller som selvråderett, avhengig av hvor omfattende atskillelse det dreier seg om.

Det bør påpekes at grensene mellom begrepene ikke er skarpe, og at ikke alle personer nødvendigvis vil gi begrepene nøyaktig samme meningsinnhold som i det foregående.

Tvangsmessig segregering har aldri vært noe aktuelt alternativ i den norske debatt.

Noen egentlig seriøse krav om full suverenitet for et eget sameland har heller ikke vært framsatt i Norge. Dette har i hvert fall ikke vært fremmet av noen ansvarlig sameorganisasjon, selv om det i den offentlige debatt nok har vært antydning slike tanker fra enkelte hold.

Den norske diskusjonen beveger seg således stort sett innenfor et relativt snevert område av de ulike ordninger som forekommer internasjonalt med hensyn til hvordan forholdet til minoriteten skal organiseres. Det dreier seg hos oss hele tiden om vilkårene for sameksistens mellom samene og det øvrige norske samfunn innenfor rammen av en stat.

7.2. PRINSIPIELLE UTSAGN OM SAMEPOLITIKK FRA OFFENTLIGE MYNDIGHETER

7.2.1. Innledning

I de følgende punkter vil det bli redegjort for ulike prinsipielle utsagn som er avgitt om samiske spørsmål av statlige og enkelte fylkeskommunale myndigheter. Hensikten er ikke i denne sammenheng å gjennomgå de konkrete tiltak som myndighetene har iverksatt overfor den samiske befolkning. Enkelte praktiske resultater av myndighetenes samepolitikk er derimot omhandlet andre steder i denne utredningen, således i avsnitt 3.5 om samisk språk, avsnitt 11.4 om eksisterende særorganer for samiske spørsmål, og i avsnitt 11.5 om sakområder av særlig betydning for den samiske befolkning i allmenne organer.

7.2.2. Utsagn fra sentrale myndigheter

Når det gjelder de norske statsmyndigheters holdning til den samiske befolkning, førte man fra 1870-årene og fram mot den andre verdenskrig en til dels nokså aktiv assimileringsspolitikk. Samekomiteen, som avga innstilling i 1959 (inntatt som vedlegg til St.meld. nr. 21 for 1962–63), uttalte følgende om denne perioden (s. 36 i innstillingen):

«Ikke minst fra siste halvpart av forrige hundreår av ble Statens politikk overfor samene sterkere preget av den «direkte politikks» linje. Det vil si at samene i størst mulig utstrekning skulle være likeberettiget med norsktalende borgere individuelt sett. Dette synet som føydde seg naturlig inn i den tids liberalistiske menneskesyn, tok dermed ikke tilstrekkelig omsyn til samene som egen folkegruppe. Ettersom samene for det første jo alltid har vært en minoritetsgruppe i landet, og for det andre etter hele egenarten av sin kulturform ikke har utviklet sterke politiske organer, måtte dette synet på like rett for alle individer føre til at de spesielt samiske synspunkter ofte kom til å bli stående i bakgrunnen, om de da i det hele tatt kom fram. En naturlig konsekvens av alt dette ble den sterke assimileringkampanjen som satte inn ved overgangen til vårt hundreår.»

I de senere ti-år har statsmyndighetenes syn på samene og samisk kultur gradvis dreid bort fra assimileringlinjen. Og det var i særlig grad Samekomiteén selv som staket ut det prinsipielle grunnlag for denne dreiningen. I forlengelsen av sitatet foran framhevet komiteen blant annet:

«Men etter hele det sosiale synet som grodde fram, særlig i mellomkrigstiden og hvor det blir medgitt at individet ikke kan bli sett isolert fra sin gruppe (enten det er yrkesgruppe eller etnisk gruppe) blir det mer og mer medgitt at like rettigheter ikke nødvendigvis trenger bety identiske rettigheter, men rettigheter som svarer til individets og gruppens behov.»

På grunnlag av dette nye syn formulerte komiteen sin oppgave blant annet slik (s. 19 i innstillingen):

«Oppgaven for komiteén må være å finne fram til retningslinjer og en målsetting for myndighetenes politikk overfor samene som kan styrke den samiske minoriteten økonomisk, sosialt og kulturelt. . . .

Den samiske livsformen er igjen et ledd i hele landets struktur. En må derfor komme fram til en integrering av de samiske kulturverdier med de norske, slik at begge folkegrupper respekterer hverandres egenart, samtidig som den indre solidariteten blir bevart.»

Senere i Samekomiteéns innstilling ble det (s. 32) framholdt at

«... som et demokratisk land plikter Norge å legge vilkårene slik til rette at samene kan ha muligheter for å bevare sitt nasjonale særpreget.»

I St.meld. nr. 21 for 1962–63 om kulturelle og økonomiske tiltak av særlig interesse for den samisktalende befolkning, som ble utarbeidet på grunnlag av Samekomiteéns innstilling, uttalte departementet på det mer prinsipielle plan (s. 4 i meldingen):

«Departementet mener at den samisk-

talende befolkning må ha de samme retter og plikter som den norsktalende befolkning. Denne jamstilling er etter departementets oppfatning en klar følge av den demokratiske samfunnsform vi har utviklet i vårt land. Samisktalende og norsktalende nordmenn skal være likestilte medlemmer av vårt statssamfunn. Dette innebærer at stat, fylke og kommune må gjøre de tiltak som er nødvendige og mulige for at samisktalende nordmenn skal ha like gode muligheter som norsktalende.

Hovedinnsatsen fra samfunnets side vil gjelde tiltak som er felles for alle folkegrupper i landet. Skolereising, sosiale trygder, helsetjeneste, sosial boligbygging, økonomisk utbygging av landet gir grunnlag for bedre levevilkår for den enkelte. De spesielle tiltak som er nødvendige, har i første rekke sammenheng med den språklige situasjon. . . .

Likestilling og framgang økonomisk og i sosial trygghet, vil gjøre det mulig for den samisktalende befolkning å bevare samisk kultur i vårt land. Det vil da stå til hver enkelt om dette skal skje. Statssamfunnets oppgave må være å gi den samisktalende befolkning høve til å bevare sitt språk og særegne kulturtrekk ellers, men det må skje etter den samisktalende befolknings eget ønske.»

Kirke- og undervisningskomiteen i Stortinget med Harald Samuelsen som ordfører erklærte seg enig i departementets grunnsyn (jfr. Innst. S. nr. 196 for 1962–63 s. 471) og fikk tilslutning til dette fra det øvrige Storting.

Reindriftslovkomiteen framholdt et par år senere i sin innstilling (s. 20) fra 1966 (inntatt som vedlegg til Ot.prp. nr. 9 for 1976–77) at reindriftsnæringen representerer «en særegen kultur i vårt land som det må være av stor betydning å bevare og utvikle». I hovedavtalen for reindriftsnæringen (jfr. St.prp. nr. 170 for 1975–76), som Stortinget godkjente i 1976, het det (s. 1) at «reindriften må antas å være av avgjørende betydning for bevaringen av den samiske kultur i Norge». Opprettholdelse av reindriften har således etter statsmyndighetenes oppfatning ikke bare betydning for dem som har direkte tilknytning til næringen, men også for samisk kultur i videre forstand. I tråd med dette nevner reindriftsloven (lov nr. 49 av 9. juni 1978) i § 1 det å bevare reindriften som en viktig faktor i samisk kultur som ett av lovens formål (se i denne forbindelse Innst. O. nr. 37 for 1977–78 s. 6).

Også i forbindelse med sosiale støttetiltak overfor samene er den kulturelle målsetting blitt understreket. I stortingsmeldingen om tiltak for å bedre boligforholdene i indre Finnmark (St.meld. nr. 99 for 1969–70) ble det framholdt (s. 3) at

«det er nødvendig at samene som kulturell

etnisk minoritet får anledning til både å opprettholde sin samiske kultur og får forutsetninger for å delta som fullverdige og aktive medlemmer i det norske samfunn».

Landsdelskomiteen for Nord-Norge kom også inn på samiske spørsmål og framhevet i den forbindelse myndighetenes særlige ansvar for den samisktalende befolkningsgruppe (jfr. NOU 1972:33 s. 165):

«Myndighetene bør ha et særlig ansvar for at denne befolkningsgruppe skal få del i den økonomiske fremgang og den sosiale trygghet på linje med den øvrige befolkning og samtidig også få muligheter til kulturell utfoldelse på eget og felles nasjonalt grunnlag.»

Som en oppfølging av Landsdelskomiteens innstilling erklærte regjeringen seg blant annet villig til å bevilge de nødvendige midler til opprettelse og drift av et planlagt Nordisk samisk institutt (jfr. St.meld. nr. 108 for 1972–73 s. 169). Instituttet ble opprettet i 1973 og finansieres av de nordiske regjeringer over Nordisk ministerråds kulturbudsjett. I statuttene for instituttet heter det blant annet:

«Nordisk samisk institutt har som formål å tjene den samiske befolkningen i de nordiske landene med sikte på å forbedre befolkningens stilling sosialt, kulturelt, rettslig og økonomisk bl.a. ved å skape forståelse for, befeste og videreføre samisk språk og kulturliv, bygget på samiske tradisjoner og verdinormer . . .»

St.meld. nr. 8 for 1973–74 om organisering og finansiering av kulturpolitikken fastslo at de nasjonale kulturoppgavene, derunder ansvar for samekulturen, er en statlig oppgave. Meldingen framholdt generelt (s. 50) at kulturelle minoriteter utgjør en rikdom som det offentlige bør verne og gi rimelige vekstvilkår på linje med de kulturformer som representerer større grupper. Dette gjelder ikke minst kulturminoriteter i lokalsamfunnet. Det ble anført at enkelte kulturminoriteter har vært klart underprivilegert, og samene ble nevnt som eksempel i den forbindelse. Departementet mente derfor at samisk språk og kultur burde styrkes.

I en tilleggs melding til St.meld. nr. 108 for 1972–73 framholdt regjeringen i tråd med dette at den var innstilt på å sette i verk en rekke tiltak «for å styrke utviklingen av samisk språk, kultur og næringsliv» (jfr. St.meld. nr. 33 for 1973–74 s. 32).

I en annen tilleggs melding, denne gang om kulturpolitikken, (St.meld. nr. 52 for 1973–74, tilleggs melding til St.meld. nr. 8 for 1973–74) ble det igjen pekt på det særlige ansvar staten har for kulturarbeidet blant de etniske minoritetsgruppene i vårt land. Og det het i den forbindelse (s. 7 i meldingen): «Det er her

først og fremst tale om samane.» I samme melding ble det framholdt (s. 28):

«Norsk kulturråd har i sitt arbeid bygd på det prinsipielle synspunktet at stønad til samisk kunst, kulturvern og andre kulturtiltak må reknast som ei nasjonal oppgave. . . .

Departementet seier seg einig i dette synspunktet. Staten har eit særleg ansvar for å gi rimelege vilkår for den samiske kulturminoriteten og bør gi særskilte tilskott til samiske kulturtiltak . . .»

Meldingen føyde til at man i denne sammenheng ikke måtte glemme sørsamene, som språklig er isolert fra samene ellers.

I St.meld. nr. 13 for 1974–75 om en aksjonsplan for de sentrale samiske bosettingsområder ble det uttalt (s. 10):

«Under gradvis utvikling av området økonomisk må en regne med at det vil oppstå problemer for det samiske samfunn. Det må ved planleggingen legges vesentlig vekt på bevaring og utvikling av de mest karakteristiske trekk i livsmønsteret og utvikle produksjonsretninger og yrkesstruktur som rimer med lynne og tradisjon. Bruk av samisk språk i arbeidsliv og forvaltning må stimuleres.»

Landbrukskomiteen i Stortinget sluttet seg til dette (jfr. Innst. S. nr. 257 for 1974–75 s. 8). Komiteen ga samtidig sin tilslutning til de uttalelser fra St.meld. nr. 52 for 1973–74 som er gjengitt foran.

Ressursutvalget for Finnmarksvidda var også opptatt av hensynet til samisk kultur (jfr. NOU 1978:18B s. 59):

«Samekulturen er en stor verdi for landet som nasjon. Det er nødvendig at utviklingen i området i fremtiden ledes slik at samekulturen kan bevares og utvikle seg naturlig.»

I St.meld. nr. 61 for 1979–80 ble det redegjort for regjeringens arbeid med gjennomføringen av Stortingets vedtak om utbygging av Kautokeino-Alta-vassdraget. Forholdet til samiske interesser ble særskilt omhandlet, og det ble framhevet (s. 41) at regjeringen tilstrebet to mål når det gjelder den generelle holdningen til samiske spørsmål:

- «– For det første å skape reell likestilling mellom samisktalende og norsktalende nordmenn.
- For det andre å sikre den samisktalende befolkning høve til å fremme sine språklige og andre kulturelle særpreg.»

For øvrig gjentok Alta-meldingen det prinsippsyn som ble lagt til grunn i St.meld. nr. 21 for 1962–63, og som er sitert foran.

I arbeiderpartiregjeringens langtidsprogram for 1982–85 (St. meld. nr. 79 for 1980–81) het det i avsnittet om samene blant annet (jfr. s. 136):

«Regjeringen legger stor vekt på å be-

vare den samiske kulturen som en del av kulturarven i Norge. . . .

Det prinsipielle grunnlaget for Regjeringens politikk er å gi samene reelle muligheter til selv å verne og fremme sine kulturelle særtrekk.»

Samme sted gikk det for øvrig fram at regjeringen ville vurdere det prinsipielle grunnlag for norsk samepolitikk på nytt, og det ble i den anledning henvist til Samerettsutvalget og Samekulturutvalget, som begge ble oppnevnt høsten 1980. Betydningen av samisk kultur framheves i begge utvalgsmandater. Når det gjelder utredningen om samenes rett til land og vann, heter det at «hensynet til å bevare og sikre samisk kultur og levemåte må i denne sammenheng stå sentralt». Samekulturutvalget har på sin side fått i oppdrag blant annet å drøfte tiltak som kan «fremme samisk kultur og styrkje bruken av samisk språk».

Det kan også nevnes at de foran siterte målsettinger fra langtidsprogrammet angående samisk kultur er gjentatt i St.meld. nr. 23 for 1981–82 om kulturpolitikken for 1980-årene (jfr. s. 49 i meldingen). Meldingen ble lagt fram kort før regjeringsskiftet høsten 1981.

I oktober 1981, dvs. kort etter stortingsvalget som brakte Høyre i regjeringssposisjon, ble statsminister Kåre Willoch intervjuet av Sameradioen, og han ga i den forbindelse blant annet følgende svar på spørsmål om hvilket samepolitisk program Høyre hadde:

«Vi vil støtte samenes kultur, kulturelle utvikling, deres sprog. Selvfølgelig vil hovedoppgavene her måtte løses av den samiske befolkning selv. Men de har krav på den støtte og oppmerksomhet som samfunnet kan gi. Videre vil vi beskytte deres næringsinteresser, men selvfølgelig med en avveining mot andre næringsinteresser der hvor dette ikke er til å unngå, f.eks. når det gjelder Alta-saken. Men jeg vil understreke igjen at vi legger meget stor vekt på å beskytte de samiske næringsinteresser og den samiske kultur.»

Willoch ble deretter spurt om han var villig til å anerkjenne samene som urbefolkning i Norge med visse derav følgende rettigheter. Han svarte:

«Det er jo ikke klart hva man egentlig tar sikte på juridisk med dette begrepet urbefolkning. Vi tror det er klokere å behandle disse rettighetsspørsmål konkret, se på hvilke rettigheter man forlanger, og så ta standpunkt til om disse rettigheter kan gis. Men jeg tror ingen folkegrupper i Norge vil være interessert i å etablere rettigheter som er avhengig av en bestemt etnisk opprinnelse, eller med andre ord at man skulle dele befolkningen i Finnmark i grupper med ulike retter og plikter overfor staten. Det får man da være på vakt mot, å skape unødige forskjeller

og problemer. Vår linje ville være å gjøre rettighetene mest mulig reelt like for alle folkegrupper.»

På spørsmål om man så samene som en etnisk gruppe, svarte Willoch:

«Ja, i betydelig grad er de jo det, men i virkelighetens verden så er det jo svært mange som er dels samisk og dels av annen norsk opprinnelse. Og det finnes jo i virkeligheten ikke noe skarpt, klart skille mellom samiske nordmenn på den ene siden og andre nordmenn på den annen side.»

15. august 1982 ble statsminister Willoch på ny intervjuet av Sameradioen. Han ble da blant annet spurt om regjeringen anså samene som et folk, og han svarte:

«De er en etnisk gruppe innenfor den norske nasjon, og den har jo sine særpreg og særrettigheter som vi jo som kjent holder på å utrede.»

På spørsmål om hvilken status samene bør ha i det norske samfunn, uttalte Willoch:

«Jeg synes det er riktig at vi nu avventer Samerettsutvalgets innstilling før vi trekker opp for konsise retningslinjer for fremtiden på dette området. Men det er klart at samenes spesielle bakgrunn og den særegne næringsdrift som en del av samene har, deres spesielle kultur, tilsier spesielle rettigheter.»

Statsministeren ble avslutningsvis spurt om han så optimistisk på samenes framtid i Norge. Til dette svarte han følgende:

«Ja, jeg synes det må være grunnlag for det. Det er enighet om at dette er en etnisk minoritet som har krav på støtte. Og med den støtte man er i stand til å gi, og med samenes egen innsats, som her alltid vil være avgjørende i siste instans, så skulle det være all mulig grunn til å se meget optimistisk på dette. Det er klart at både samisk kultur og samisk sprog er underkastet forvandlingens lov, som all annen kultur, alle andre sprog, men at man her vil kunne bevare et særpreg, det synes jeg det er all mulig grunn til både å håpe og tro.»

7.2.3. Utsagn fra fylkeskommunale myndigheter

Ved siden av uttalelser fra statsmyndighetene er det også av interesse å se nærmere på det syn på samisk kultur som er kommet til uttrykk fra myndighetene i de mest berørte fylker. Utvalget vil her gjengi enkelte uttalelser fra de senere år.

Fylkestinget i Finnmark, Norges største samefylke, vedtok 12. oktober 1978 blant annet følgende retningslinjer for kulturpolitikken:

«Flere uttalelser (NSR's styrevedtak under sak 41/74 og «Kulturarbeid i Finnmark» s. 114) går ut på at det først og fremst er en

statsoppgave å yte støtte til samiske skole- og kulturtiltak. Det vil likevel være naturlig at fylkeskommunen prioriterer den samiske kultur høyt.

I tråd med kulturmeldingene og «Kulturarbeid i Finnmark» vil det være viktig at den samiske kulturaktiviteten styres av samenes egne organer og institusjoner. Fylkeskommunens medvirkning bør da begrense seg til den finansielle. En kan tenke seg at det på kulturbudsjettet opprettes en post for samisk kultur.»

I tilknytning til behandlingen av Ressursutvalgets utredning (NOU 1978:18A og 18B) uttalte fylkestinget i sak 49/1979 følgende om kulturelle forhold:

«Samiske kulturformer er viktig å ta vare på, og samfunnet har her en forpliktelse. Men også i andre kulturkretser har det vært nær kontakt med naturen, uten at en dermed har villet bevare alt i driftsformer og levevis. En levedyktig kultur vil og måtte tilpasse seg den utvikling menneskene selv ønsker i form av tekniske framskritt og bedrede levekår.

Finske og norske kulturformer innenfor mandatområdet har fått liten plass i Ressursutvalgets framstilling. Samtidig som man tar vare på særdragene, er det viktig å ha for øye at samiske, finske og norske kulturformer fortsatt skal virke sammen i mandatområdet.

Samisk og finsk språk bør likestilles med norsk i området.»

I fylkesplanen for Finnmark for 1980–83 er statens ansvar for samekulturen særlig framhevet. I et eget avsnitt om samisk kultur uttales (s. 147) følgende:

«Av de viktigste institusjoner kan nevnes Samisk Språknemnd, Nordisk Samisk Institutt, De samiske samlinger, Karasjok bibliotek – spesialbibliotek for samisk litteratur – de samiske aviser og sameradioen. Flere av disse er opprettet i 1970-åra, og er uttrykk for at staten etter hvert har erkjent et spesielt ansvar for den samiske kulturen. Det er først og fremst en statsoppgave å støtte samiske kulturtiltak, men likevel naturlig at regionale og lokale myndigheter prioriterer den samiske kulturen høyt.»

I kulturplanen for Troms fra 1979 framholdes det at hovedsiktemålet for fylkeskommunens engasjement i forbindelse med samekulturen må være å legge forholdene slik til rette at samisk kultur forblir en levende realitet. Det heter videre at samisk kultur må gis samme status som andre kulturytringer. Spesielle samiske kulturytringer bør støttes, og forskning, innsamling og bevaring av samisk kulturarv intensiveres. Etter en understreking av universitetets ansvar for undervisning og forskning når det gjelder samisk språk og kultur, går det avslutningsvis fram at fylkeskommunen vil prioritere støtte til ressurstiltak som også tar sikte på å bevare den samiske kulturarv.

Kulturplanen for Nordland fra 1979 inneholder et relativt bredt anlagt kapittel om samisk kultur. Målsettingen med fylkeskommunens engasjement på dette området er ifølge planen:

- «– å iverksette tiltak som kan bidra til å bevare og videreutvikle den samiske kultur i fylket
- å etablere politiske organer som kan sikre samene medinnflytelse på fylkets politikk på dette felt
- å bidra til at samisk kultur blir likestilt og oppnår samme status som andre kulturelle ytringer i fylket
- å støtte utviklingen av samisk kunst og kunsthåndverk
- å bevare den samiske kulturarv i form av faste kulturminner og tradisjonsstoff.»

I fylkesplanen for Nord-Trøndelag for 1980–83 berøres spørsmålet om samisk kultur dels under et avsnitt om reindriften. Det heter blant annet følgende (s. 61 i planen):

«Reindriften er det bærende element i den sørsamiske kulturarv. Denne kulturytring er i seg selv en berikelse for samfunnet og det er en målsetting å styrke reindriften også av den grunn.»

Dels stilles det (s. 111) opp følgende retningslinjer i avsnittet om kultur og etniske minoritetsgrupper:

«Fylket anser en oppbygging av aktiviteten ved Saemien Sijte som det aller viktigste virkemiddel for styrking og bevaring av den sørsamiske kultur. Den aktivitetsvekst som kulturhuset og samenes organisasjoner forsvarelig kan forvalte vil bli fulgt opp.»

Til slutt gjengis følgende utsagn om samiske kulturspørsmål fra fylkesplanen for Sør-Trøndelag for 1980–83 (jfr. s. 160 i planen):

«Det anses ikke som noe hinder for et konstruktivt samarbeid på området sørsamisk kultur at de to mest aktuelle kulturinstitusjonene for sør-samer ligger utenfor fylket.»

7.3. PRINSIPIELLE UTSAGN OM SAMEPOLITIKK FRA POLITISKE PARTIER

7.3.1. Innledning

Samepolitiske spørsmål er i de senere år blitt gjenstand for offentlig debatt i en større bredde enn noen gang tidligere. Også de politiske partier har engasjert seg i debatten. I det følgende skal gjengis en del uttalelser om samepolitiske spørsmål fra de politiske partier. Uttalelsene er i det vesentlige hentet fra partienes programmer for stortingsperioden 1981–85, men også enkelte andre kilder er benyttet.

Utsagnene er ordnet etter størrelsen av partienes tilslutning på landsbasis ved stortingsvalget i 1981. Partienes prosentvise an-

del av stemmene både for landet som helhet og for Finnmark fylke er angitt i teksten.

Samefolkets liste, som blir omtalt nedenfor i punkt 7.3.12, er strengt tatt ikke noe politisk parti med formelt medlemskap og utbygd partiorganisasjon. Det vesentlige i denne sammenheng er imidlertid at listen deltar i valg på linje med partiene med egne kandidater og valgprogram.

7.3.2. Arbeiderpartiet

Arbeiderpartiets arbeidsprogram for 1982–85 har et eget avsnitt om samene, hvor det innledningsvis heter:

«Samene er en minoritetsgruppe i det norske samfunnet med et særpreget livsmønster og kulturgrunnlag. Samene har krav på respekt og støtte for å kunne utvikle sin kultur videre.

Det er en sentral politisk oppgave å styrke grunnlaget for samisk kultur og livsmønster, og derved styrke samenes identitet og mangfoldighet i den nasjonale kulturarv. Samenes rettsstilling og rettigheter til land og vann blir utredet for å utvikle en helhetlig politikk fra samfunnets side.»

På denne bakgrunn stilles det i arbeidsprogrammet opp følgende målsettinger:

- «– Samene sikres grunnlag for å utvikle et næringsliv som gir mulighet for et særpreget samisk kulturliv.
- Fortsatt utvikling og styrking av jordbruk og reindrift i de samiske områder.
- Sikre fiskeressursene i de nordlige fjorder for å trygge næringsgrunnlaget for bl.a. samisk befolkning i kystområdene.
- Utviklingsfondet for de samiske bosetningsområder bør fortsette.
- Samiske tradisjoner, kultur og språk skal styrkes bl.a. ved å øke tilgangen på samisk litteratur og samiske læremidler.
- Det utdannes et tilstrekkelig antall samisktalende lærere.
- Samisk språk styrkes som offisielt språk i de samiske distrikter.»

Årsmøtet i Finnmark arbeiderparti 7.–8. mars 1981 avga en uttalelse om samepolitiske spørsmål. Uttalelsen har særlig interesse i betraktning av at den er avgitt av det største parti i landets største samefylke. Den hadde følgende ordlyd:

«Finnmarks befolkning har gjennom generasjoner bestått av folk med ulik kulturell bakgrunn. I Finnmark Arbeiderparti har de gjennom årtier funnet en felles plattform i kampen mot nød, fattigdom og ufrihet. Denne kampen har vært ført ut fra ønsket om å finne fram til felles løsninger. Uten denne gjensidige solidaritetsholdning ville vi ikke kunne realisere de velferdsgodene vi i dag anser som en selvfølgelighet.

Men vi kan ikke slå oss til ro med det vi har oppnådd. Et sosialistisk mål er fortsatt å få flest mulig til å ta del i de beslutninger som berører deres interesser. Dette må også gjel-

de for samene som en minoritetsgruppe i det norske samfunnet.

Spørsmålet om samenes rettigheter til land og vann er under utredning i Samerettsutvalget.

Finnmark Arbeiderparti vil i denne forbindelse presisere at det ikke må etableres eiendoms- og rettighetsforhold til ressursene i Finnmark som vil skade og splitte befolkningsgrupper i Finnmark.

Bosettingen i de mindre samiske bygdesamfunn er ofte bygd på kombinasjon av forskjellige næringer. Landbruk, fiske, utmarksnæring og husflid er ofte en av kombinasjonene. Slike mindre næringsenheter faller ofte utenfor de ordinære støtte- og låneordninger.

Finnmark Arbeiderparti vil arbeide for å finne fram til ordninger som kan gi støtte til slike prosjekter. Utviklingsfondet for de sentrale samiske bosetningsområder vil være et aktivt redskap og må opprettholdes.

Finnmark Arbeiderparti vil i tråd med partiets program og fylkesplanens målsetting arbeide for at samiske næringer og kulturliv skal sikres utviklingsmuligheter.»

Uttalelsen sluttet deretter med å anbefale at det ble innkalt til en spesiell konferanse i regi av Finnmark Arbeiderparti for en nærmere drøfting av disse spørsmål. Denne konferansen fant sted 8.–9. august 1981. Konferansen vedtok flere uttalelser om samepolitiske spørsmål. Dette gjaldt for det første en uttalelse om samisk kultur og utdanning med følgende ordlyd:

«Det er en sentral politisk oppgave å styrke grunnlaget for samisk kultur og livsmønster, og derved styrke samenes identitet og mangfoldighet i den nasjonale kulturarv.

Finnmark Arbeiderparti vil:

- Styrke samiske tradisjoner, kultur og språk, bl.a. ved å øke tilgangen på samisk litteratur og samiske læremidler.
- Arbeide for at det utdannes tilstrekkelig antall samisktalende lærere.
- Arbeide for å styrke samisk språk som offisielt språk ved siden av det norske i de samiske distrikter.
- Arbeide for å gi korrekt informasjon om samisk kultur, bosetting og næringsliv.»

Etter en egen uttalelse om Samisk utviklingsfond avga konferansen dessuten følgende uttalelse om næringene:

«For å sikre bosetninga og næringsgrunnlaget i de samiske bosetningsområder vil Finnmark Arbeiderparti:

- Arbeide for fortsatt utvikling og styrking av jordbruk, reindrift og utmarksnæring.
- Arbeide for sikring av fiskeressursene i fjordene.
- Arbeide for størst mulig grad av videreforedling av råstoffer der disse finnes.

For å styrke de øvrige næringene og for å styrke industri-arbeidsplasser bør utviklingsfondet få økte bevilgninger. Dette fordi mange små lokale samfunn er avhengig av

kombinasjonsnæringer, som faller utenfor vanlige støtteordninger.

Finnmark Arbeiderparti er av den mening at konfliktene som oppstår mellom næringene best løses ved direkte kontakt mellom partene. Det er derfor nødvendig å vurdere opprettelsen av kontaktutvalg mellom næringene.»

Til slutt vedtok konferansen en uttalelse om samiske rettigheter og folkevalgt organ for samene:

«Finnmark Arbeiderparti vil på det nåværende tidspunkt ikke ta stilling til spørsmålet om opprettelse av et eget folkevalgt organ for samene.

Finnmark Arbeiderparti vil gi Samerettsutvalget full støtte i det utredningsarbeidet som nå pågår i henhold til utvalgets mandat og regjeringens langtidsprogram 1982-1985.

Finnmark Arbeiderparti ser fram til Samerettsutvalgets utredning, og vil i sin tid behandle denne.

Finnmark Arbeiderparti vil medvirke til at en finner fram til den best mulige løsning for det samiske folk, og dermed også for hele befolkningen.»

Ved stortingsvalget i 1981 oppnådde Arbeiderpartiet 37,1 prosent av stemmene på landsbasis og 48,9 prosent av stemmene i Finnmark fylke.

7.3.3. Høyre

I Prinsippprogram for Høyre vedtatt på landsmøtet i 1980 finner man følgende uttalelse om samiske forhold:

«Høyre ser det som viktig at samisk sprog, tradisjon og andre kulturelle særtrekk blir bevart. Samenes rettigheter må avklares juridisk og sikres. Arbeide med disse spørsmål må skje i nært samarbeid med de samiske organisasjoner og folkevalgte organer i de samiske bosetningsområder.»

I Høyres arbeidsprogram for 1981-85 er de samiske spørsmål behandlet i tilknytning til de forskjellige mer allmenne sakområder som programmet er inndelt i. Således heter det i avsnittet om offentlig forvaltning:

«Sentraladministrasjonens behandling av samiske spørsmål samordnes på en mer hensiktsmessig måte. Samiske spørsmål må løses i nært samarbeid med den samiske befolkning.»

I avsnittet om jordbruk, skogbruk, reindrift og utmarksnæring heter det:

«Reindriftsloven endres slik at reindriftnæringen sikres et bedre ekspropriasjonsvern for etablerte bruksretter i reinbeiteområder.»

I avsnittet om kunst og kultur heter det:

«Høyre vil bevare og styrke samisk kultur og språk. Høyre støtter de fellesnordiske initiativ for å styrke samekulturen.»

Endelig finner man i hovedavsnittet om utdanning og forskning følgende fire formuleringer:

«Undervisningstilbudet for den samiske befolkning må utbygges.»

«Lov om Grunnskolen endres slik at barn med samisk talemåte i språkblandingsdistrikter sikres rett til opplæring i og på samisk på alle klassetrinn i grunnskolen.»

«Arbeidet med å utvikle samiske lærebøker må intensiveres. Samisk utdanningsråd må tilføres større ressurser og lærebokforlagene må trekkes sterkere med i dette arbeidet.»

«Utdannelsestilbudene for samisktalende lærere må bedres. Utdannelsen bør fortrinnsvis legges til samiske miljøer.»

Ved valget i 1981 fikk Høyre tilslutning fra 31,8 prosent av de avgitte stemmer på landsbasis. Høyres tilslutning i Finnmark var på 25,4 prosent.

7.3.4. Kristelig folkeparti

I et eget avsnitt om samekulturen i Kristelig folkepartis handlingsprogram for stortingsperioden 1981-85 går partiet inn for

- «- at samekulturen sikres gode utviklingsmuligheter ut fra egne forutsetninger.
- at undervisning i samisk språk og kultur utbygges.
- at naturinngrep som i vesentlig grad virker negativt inn på samekulturens ressursgrunnlag forhindres.
- at reindriftsskolen flyttes til indre Finnmark og at yrkesskoler og andre skoler i samiske områder bygges ut.
- at utgivelse av lærebøker på samisk intensiveres.
- at tradisjonelle deler av samisk kultur føres videre til kommende generasjoner ved hjelp av samisk kunst, muséer og samlinger. Kultursamlingene legges til samiske områder.
- at de samiske programmer i radio og TV styrkes, og gis større bredde.
- at kulturtiltakene gjøres gjeldende også for sør-samene.»

Valget i 1981 ga en oppslutning om Kristelig folkeparti for landet som helhet på 9,4 prosent. I Finnmark stilte partiet fellesliste sammen med Det liberale folkepartiet og Senterpartiet. Denne felleslisten oppnådde 9,4 prosent av stemmene i fylket.

7.3.5. Senterpartiet

Senterpartiets program for 1981-85 inneholder følgende avsnitt om den samiske befolkning:

«De allmene samfunnstiltak må komme samene til gode på like fot med den øvrige befolkning. Samene må også ha muligheter til materiell og kulturell utvikling på eget grunnlag. Det må ikke gjøres inngrep i bruksområdene på en slik måte at grunnla-

get for samenes primærnæringer blir svekket.

Gjennom styrking av samiske organer må samene gis større innflytelse på planlegging og tiltak som angår dem. Det vurderes å opprette stilling for et eget sameombud.»

For å fremme full likestilling for den samiske minoritet går Senterpartiet på denne bakgrunn inn for:

- «- bedre samordning og planlegging av tiltak innen sentral og lokal forvaltning som særlig angår samene.
- at Samerettsutredningen og Utredningen om samisk kultur og utdanning fullføres så raskt som mulig og følges opp med saklig opplysningsvirksomhet og konkrete tiltak som kan sikre samene en trygg og harmonisk framtid i vårt felles samfunn.
- at Norsk Sameråd eller et tilsvarende organ blir satt i stand til å virke som et aktivt rådgivende organ i saker av betydning for samene.
- at boligprogrammet for samiske bosetningsområder føres videre. Det må legges mer arbeid i å utvikle boligtyper som er hensiktsmessige for brukerne.
- at de næringer som er særlig viktige for tradisjonell samisk bosetting og kultur, blir styrket gjennom økt forskning og forskning, og ved støtte til organisasjonsarbeid og kurs. Dette gjelder i særlig grad reindrift, jordbruk/fedrift, fjordfiske, utmarksnæringer og håndverk/husflid.
- at en større del av produktene fra primærnæringene blir foredlet innen de områder hvor de produseres.
- at det tas vare på reindriftenes beiteområder og flytteveier. I de tilfelle hvor arealer må avgis av hensyn til samfunnets felles tarv, bør nye arealer åpnes for reindrift der dette er mulig.
- at jordbruksnæringen i samiske områder sikres tilfredsstillende beiterett for beite på statens grunn.
- at muligheten for å åpne nye områder for reindrift i Sør-Norge blir nærmere utredet.
- at det planmessig utvikles et variert næringsliv i samebygdene slik at flere kan få arbeid og gjøre en samfunnsinnsats i områder der de har sine røtter.
- at Utviklingsfondet for de samiske områder styrkes og dets virkefelt utvides til flere bosetningsområder.
- at arbeidet med læreplaner og lærebøker for samisk språk og kulturfag videreføres slik at fullverdige tilbud kan gis på alle trinn i allmenskolen.
- at det utdannes tilstrekkelig med samiskkyndige lærere.
- at samisk språk styrkes gjennom offentlig støtte til utgivelse av litteratur og utvidet bruk i massemedia. Det fastsettes lovregler som kan sikre minoritetsspråkets plass i skolen og i lokalforvaltningen i samisk-språklige områder.
- det nordiske samarbeidet vedrørende samene føres videre, bl.a. ved felles lovregler som verner viktige samiske bruksområder mot inngrep.

- bygge ut en saklig informasjonsvirksomhet om samene og deres sosiale og kulturelle situasjon.»

Senterpartiet fikk tilslutning fra 6,6 prosent av stemmene på landsbasis ved stortingsvalget i 1981. I Finnmark fikk som nevnt felleslisten mellom Det liberale folkepartiet, Kristelig folkeparti og Senterpartiet en oppslutning på 9,4 prosent.

7.3.6. Sosialistisk venstreparti

Ifølge Sosialistisk venstrepartis program for arbeidet i Stortinget 1981-85 har partiet som mål for utdanningspolitikken blant annet at

«samisktalende elever må sikres rett til begynneropplæring på samisk, og reell rett til valg av norsk eller samisk som hovedspråk senere».

I kulturpolitikken vil partiet blant annet arbeide for

«å stimulere til bruk av samisk skole og administrasjon i samisktalende distrikter».

I et avsnitt i programmet om rettssikkerhet og demokrati heter det at

«kampen om Alta/Kautokeino-vassdraget har vist hvordan det kapitalistiske samfunnets krav om uhemmet energiforbruk ødelegger naturverdier, truer miljøet og kulturgrunnlaget til lokalbefolkningen, og fratrar den samiske urbefolkning et viktig økonomisk grunnlag».

På denne bakgrunn krever partiet at

- «- samene får rettigheter som urbefolkning.
- det opprettes et folkevalgt, samisk organ.
- Norge underskriver ILO-konvensjonen om urbefolknings rettigheter.»

Sosialistisk venstreparti oppnådde 5,0 prosent av stemmene for landet under ett ved valget i 1981. Partiets stemmeandel i Finnmark var på 7,8 prosent.

7.3.7. Fremskrittspartiet

Samerettsutvalget har etter henvendelse mottatt brev av 8. februar 1982 fra Fremskrittspartiet. Det uttales her blant annet:

«Viser til Deres brev av 1. februar d.å. hvor De reiser spørsmål om hva Fremskrittspartiet har programfestet for inneværende stortingsperiode vedrørende samiske spørsmål.

Vedlegger partiets handlingsprogram for perioden 1981-1985. Dette beskriver hvorledes Fremskrittspartiet ønsker utviklingen i Norge skal være, uten at noen grupper gis særfordeler av noe slag. Vi ser da bort i fra de eldre, syke og de psykisk og fysisk utviklingshemmede. Hvis De derfor med Deres henvendelse ønsker å bringe på bane synspunkter eller enkeltforslag som berører sam-

ene alene, så må vi i Fremskrittspartiet bare beklage: Vi har ikke programfestet noen særfordeler til samene eller noen annen gruppe i befolkningen. Dette fordi alle med norsk statsborgerskap, bør likebehandles, og derfor heller ingen særbehandling.

Kun når det gjelder språket bør det utvises noe hensyn.»

Ved valget i 1981 fikk Fremskrittspartiet 4,5 prosent av stemmene for landet totalt og 1,3 prosent av stemmene i Finnmark.

7.3.8. Venstre

I Venstres arbeidsprogram for 1981–85 er de samepolitiske uttalelser spredt over flere avsnitt. I avsnittet om nordisk samarbeid heter det at Venstre vil

«legge særlig vekt på å styrke samarbeidet på Nordkalotten, og gi den samiske befolkning mulighet til et selvstendig samarbeid for å styrke sine interesser».

I avsnittet om folkestyre – byråkrati heter det at Venstre vil

«at samene skal få lovfestet sine rettigheter som urbefolkning og rett til å opprette et folkevalgt politisk organ».

I avsnittet om Televerket heter det at Venstre vil

«gå inn for å opprette en opplysningssentral i indre Finnmark der de som taler samisk kan få hjelp».

I avsnittet om språket heter det at Venstre vil

«gi samisk og finsktalende barn opplæring på sitt eget språk».

Endelig heter det i avsnittet om skole og opplæring at Venstre vil

«gi samene bedre utdanningstilbud. Det samiske utdanningsråd må styrkes.»

Venstre fikk 3,9 prosent av stemmene på landsbasis ved valget i 1981. I Finnmark oppnådde partiet en tilslutning på 3,1 prosent.

7.3.9. Rød valgallianse/Arbeidernes kommunistparti (marxist-leninistene)

I Rød valgalliansens program av 1981 finner vi følgende uttalelse i avsnittet om samenes rett til nasjonal selvbestemmelse:

«Det samiske folket er en nasjon som i dag er oppsplitta av fire stater. Målsettinga til disse statene, også den norske, er å assimilere den samiske nasjonen for fritt å kunne tilrane seg naturressursene i de samiske områdene. Den norske assimileringspolitikken er også en trussel mot sørsamene. Deres områder er i dag trua med planer om både skytefelt og flere vassdragsområder. Det samme gjelder i lulesamisk område.

RV støtter det samiske folkets rett til nasjonal sjølbestemmelse, deres rett til land og vann i Sameland, deres rett til å bevare og utvikle sin egen kultur.

Vi støtter kravet om eget sameparlament.

Varig vern av Alta/Kautokeino-vassdraget!

Internasjonalt har Norge ofte vært talsmann for urbefolkningens rettigheter. Men innenlands tramper den norske staten på sin egen urbefolkning – samene. Vi krever at den norske staten etterlever de prinsipper den sjøl har hevda internasjonalt. Vi støtter kravet om at samene må få grunnlovfesta status som urbefolkning.»

Arbeidernes kommunistparti (marxist-leninistene) har utarbeidet et eget samepolitisk arbeidsprogram.

Innledningsvis i dette programmet gis det uttrykk for at den norske statens politikk i samespørsmålet i dag går ut på å oppløse og undergrave den samiske nasjonens grunnlag for å overleve som nasjon. Det framholdes videre at den samiske nasjonens eksistens er basert på grunnleggende faktorer: de samiske næringene, som utgjør basisen for den samiske økonomien, den samiske kulturen, det samiske språket og det felles bosettingsområde som store deler av det samiske folket fremdeles har på det territoriet hvor de en gang var enerådende. De fire grunnleggende faktorene utgjør en helhet. Språk, kultur, økonomi og territorium står ifølge arbeidsprogrammet i et dialektisk forhold til hverandre, og den samiske nasjonen kan ikke overleve om en av faktorene faller bort.

Programmet uttaler videre at AKP (m-l) arbeider for samenes nasjonale og sosiale frigjøring, for å sikre samenes nasjonale sjølråderett og for en gjenforening av hele den samiske nasjonen.

For å styrke den samiske økonomien og for å forsvare de samiske områdene mot ytterligere inngrep vil AKP (m-l) stille følgende krav:

- «(a) Stopp raseringa av de samiske områdene – samisk vetorett mot naturinngrep i de samiske kjerneområdene.
- (b) Ingen større naturinngrep i de samiske områdene inntil videre, dvs. inntil det er skjedd en avklaring av de samiske rettigheter. De samiske rettigheter skal avklares av et offentlig utvalg hvor de samiske organisasjonene skal godkjenne utvalgets sammensetning og forslag.
- (c) Ingen innskrenkning av reindrifta. Den planlagte nedbygginga av næringa er uakseptabel. Reindriftssamene må sikres økonomisk gjennom reindriftsavtalen og nytildeling av areal til reindrift.
- (d) Reindriftssamene må sjøl avgjøre utviklinga av reindrifta. Områdestyrene må være valgt av reindriftsutøverne.
- (e) Staten er ansvarlig for å bygge reingjerder der det er nødvendig for å unngå konflikter mellom reindrift og jordbruk.
- (f) Samisk jordbruk, kombinasjonsbruk og

utmarksnæring må styrkes. Særegne støtteordninger for å bevare et allsidig bruksmønster.

- (g) Fisket i fjordene må sikres. Fiskereds-kaper som snurrevad, snurpenot og re-ke-trål må forbys i fjordene der fiskerne krever det. Låne- og støtteordninger for mindre fiskefartøy. Nei til nedlegging av foredlingsanlegg.
- (h) Samiske råvarer må videreforedles i samiske områder. Det må bygges opp nye arbeidsplasser i de samiske områdene.
- (i) Samisk fortrinnsrett ved ansettelse i de samiske kjerneområdene.
- (j) Utviklingsfondet gjøres om til et varig Samefond og trappes opp. Disponeringa av midlene legges til samene sjøl.
- (k) Utbygginga av nye arbeidsplasser må skje på samenes premisser og være tilpasset det samiske næringslivet for øvrig.
- (l) Utbygging av offentlige kommunikasjoner som buss, fly, båt og teletjenester.
- (m) Mer penger til forskning og produktutvikling i de samiske primærnæringene.»

For å bevare og utvikle det samiske språket vil AKP (m-l) stille følgende krav:

- «(a) Det samiske språket må gis samme status som det norske. Det betyr at alle samer har rett til opplæring og utdanning i og på samisk. I alle opprinnelige samiske områder hvor samer utgjør flertallet eller et stort mindretall av befolkninga, må forholda legges til rette slik at samer kan bruke sitt morsmål i alle samfunnsmessige sammenhenger.
- (b) Alle samer må stimuleres til å bruke sitt morsmål. Det må gis støtte til tiltak for å gi opplæring i samisk til alle samer som har behov for det.
- (c) I alle daghjem, barnehager og forskoler i de samiske områdene må det være samisktalende personale.
- (d) Alle samer har rett til å få undervisning på skolen i og på samisk på alle skoletrinns. Tilskuddet til å utgi samiske lærebøker må settes så høyt at det dekker behovet.
- (e) Samisk opplæring av norske barn i de samiske kjerneområdene.
- (f) Utdanningsmulighetene for samiske lærekrefter må forbedres. Spesielle opptaks- og stipendordninger for alle samer som søker videregående utdanning.
- (g) Samisk skal være administrasjonsspråk i de områdene hvor samene er i flertall. I alle andre kommuner hvor samisk er en del av dagligspråket skal samisk og norsk være likestilt i administrasjonen. Der det ikke er mulig å oppfylle dette straks, må det opprettes tolkestillinger. Alle offentlig ansatte i de samiske kjerneområdene må få opplæring i samisk.
- (h) Skoletilbudet i de samiske områdene må forbedres og utbygges slik at det gis et variert tilbud til videreutdanning. Desentralisering og utbygging av grendeskoler etter foreldrenes ønsker.
- (i) Samene må få avgjørende innflytelse over samiske barns og ungdoms utdanning. Egen samisk skolelov.»

For å bevare og utvikle den samiske kulturen vil AKP (m-l) stille følgende krav:

- «(a) Det samiske folket må sjøl rå over utviklinga av den samiske kulturen.
- (b) Det må gis så stor økonomisk støtte at samene kan bygge ut en allsidig og uavhengig presse og kringkasting. Egne sendinger på samisk i TV.
- (c) Samisk litteratur, musikk og kunst må stimuleres gjennom særegne støttetiltak. Støtte til samiske kunstnerorganisasjoner. Egne stipendordninger til samiske kunstnere.
- (d) Merkebeskyttelse av Sami duoddje (samisk håndverk og kunsthåndverk). Sami duoddje må inn i skolen som eget fag for samiske barn. Økonomiske støtteordninger for produksjon og utvikling av Sami duoddje.
- (e) Forbud mot masseproduksjon og kopiering av samiske produkter.
- (f) Nei til billigsalg av samisk kultur som turistattraksjon. Samene må ha kontroll over turismen i de samiske områdene.»

For å forsvare og utvide samenes sosiale og politiske rettigheter vil AKP (m-l) ifølge arbeidsprogrammet til slutt stille følgende krav:

- «(a) Nei til all diskriminering av det samiske folket. Bekjemp all norsk sjåvinisme overfor samene. Forbindelsen mellom det samiske og det norske folket må baseres på gjensidig respekt og solidaritet.
- (b) Nei til all undertrykking av det samiske folket. Samisk kultur, språk og levesett må respekteres og likestilles med norsk. Samer må ha de samme muligheter og rettigheter i alle samfunnsmessige forhold som nordmenn.
- (c) Helse- og sosialvesenet må bygges ut i de samiske områdene. Helsepersonell i de samiske områdene må kunne beherske samisk. Samene må sjøl overta organiseringa av helse- og sosialvesenet i de samiske kjerneområdene. Nei til Samemisjonens kontroll over helseinstitusjoner.
- (d) Boligtiltaka for Indre Finnmark må utvides både geografisk og økonomisk.
- (e) Full støtte til den kampen de samiske organisasjonene fører for samenes rettigheter. De samiske organisasjonene må anerkjennes som representative organer for det samiske folket. De må få så stor økonomisk støtte de sjøl anser for nødvendig for å kunne drive sin virksomhet. AKP (m-l) krever at det ikke gis statlig støtte til organisasjoner som er oppretta for å motarbeide samiske interesser.
- (f) Egen samelov som stadfester samenes status som urbefolkning.
- (g) Det må opprettes et representativt samisk organ, dvs. demokratisk valgt av dem som er innskrevet i et samisk manntall. Alle samer i hele landet har stemmerett. Dette samiske organet (Sameparlamentet) har en form av forvaltningsfunksjon av samiske rettigheter og fondsmidler til samisk næringsdrift og kultur, med forhandlingsrett overfor myndighetene i samiske saker.

- (h) Det samiske folket må sikres faste plasser i Stortinget.
- (i) Staten må gi støtte til det samarbeidet samene driver på nordisk plan.
- (j) Samene må ha en plass i Nordisk Råd.»

Ved valget i 1981 fikk Rød valgallianse 0,7 prosent av stemmene på landsbasis og 0,9 prosent av stemmene i Finnmark.

7.3.10. Det liberale folkepartiet

Ifølge Handlingsprogram for Det liberale folkepartiet for stortingsvalgperioden 1981-85 vil partiet i kulturpolitikken blant annet «at samisk språk og kultur får sin rettmessige plass i det norske samfunn».

DLF fikk ved stortingsvalget i 1981 en oppslutning på 0,6 prosent av stemmene på landsbasis. Partiet stilte fellesliste i Finnmark sammen med Kristelig folkeparti og Senterpartiet. Denne listen oppnådde 9,4 prosent av stemmene i fylket.

7.3.11. Norges kommunistiske parti

I NKP's valgprogram for stortingsvalget 1981 går partiet inn for følgende to punkter med sikte på trygging av samenes rettigheter:

- «- Det må gis full støtte til samene for å sikre deres språk og kulturarv. Foruten reindriften må det også trygges andre arbeidsplasser i de samiske bosettingsområder. Det må gis full garanti for at samefolkets næringsliv og kulturarv respekteres.
- Kravet om økt selvstyret må innfris, herunder kravet om et eget samisk folkevalgt organ.»

NKP's arbeidsprogram har et eget avsnitt om våre minoriteter som inneholder et punkt om solidaritet med den samiske befolkningen. Her gis det uttrykk for følgende:

- «- Samene i Norge utsettes for undertrykkelse sosialt og kulturelt. Norsk arbeiderbevegelse må aktivt solidariseres seg med samenes krav og kamp for å sikre sine etniske og demokratiske rettigheter.
- Den samiske kultur og egenart er nøye knyttet til samenes tradisjonelle næringer – reindrift, jordbruk og utmarksnæring. Skal disse næringer opprettholdes må myndighetene, da i første rekke staten, aktivt støtte opp med nødvendige tiltak.
- Et hovedspørsmål for reindriftsnæringa er beskyttelse av beiteområdene. Rasering og innskrenkninger av beiteområdene på grunn av kraftutbygging osv. er en alvorlig trussel mot selve grunnlaget for næringa. Samene og deres organisasjoner må ha et avgjørende ord i slike spørsmål. Vår vern over alle vassdrag og beiteområder som er livsviktige for reindriftsamenes levevilkår.
- Samenes gamle rettigheter (hevd) når det

gjelder jakt og fiske, samt bærplukking, som er et viktig bidrag til deres økonomi, må ikke undergraves, men sikres.

- Det samiske språk må beskyttes, og enhver språkdiskriminering må avskaffes. I grunnskolen har de samiske elever krav på undervisning på sitt eget morsmål. Det samiske språk må også bli anerkjent når det gjelder henvendelser til offentlige organer som stat og kommune.
- Samenes historie og kultur må bli en del av undervisningen i den norske skole.
- Styrking av samiske kulturytringer ved utvidet sendetid i TV og radio på samisk.
- Sikre at samiske kulturverdier ikke blir utnyttet kommersielt.»

NKP har i tillegg vedtatt et eget prinsipp-program hvor også forholdet til samene er berørt. Det heter i programmet at «... de norske samene må sikres retten og muligheten til å bevare og utvikle sin kultur, herunder sitt språk. Samene må sikres retten til å bestemme sin økonomiske, sosiale og kulturelle utvikling.»

Endelig behandlet NKP samiske spørsmål på sitt landsmøte 4.-6. desember 1981. Landsmøtet vedtok en uttalelse med overskriften «En framtid for det samiske folk». I uttalelsen går NKP blant annet inn for at

- «- samene får grunnlovfestet sin status som urbefolkning
- det opprettes et representativt samisk organ som får avgjørende innflytelse i saker som angår samiske interesser
- det må settes klare grenser for inngrep i de samiske områder som begrenser samenes mulighet til å utøve sine tradisjonelle næringer
- vedtaket om å bygge ut Alta-elva må ikke iverksettes
- samisk språk må bli hovedspråk i skolen og likestilt med norsk som administrasjonsspråk i de samiske kjerneområder
- næringslivet i de samiske kjerneområder må forsterkes utover de tradisjonelle næringer slik at samisk ungdom ikke behøver å flytte ut for å få arbeid
- det utvikles et godt forhold mellom de ulike folkegrupper basert på gjensidig respekt og likeverd, et forhold hvor de ulike kulturer gjensidig beriker hverandre samtidig som de bevarer sin egenart.»

Avslutningsvis i landsmøteuttalelsen heter det at «... når Samerettsutvalgets innstilling foreligger vil den kunne danne et grunnlag for konkrete avgjørelser i disse spørsmål».

Stortingsvalget i 1981 ga NKP en oppslutning på 0,3 prosent av stemmene på landsbasis. Oppslutningen i Finnmark var på 1,6 prosent.

7.3.12. Samefolkets liste

I programmet til Samefolkets liste for stortingsvalget 1981 heter det innledningsvis

listen har som formål å fremme den samiske befolkningens identitetsfølelse, næringer, rettigheter og dets åndelige, kulturelle og sosiale situasjon, samt styrke den samiske befolkningens enhet både lokalt og i alle bosetningsområder og fremme forståelse og fredelig forbindelse mellom samene og majoritetsbefolkningen.

I valgprogrammets avsnitt om rettigheter fremmes følgende målsettinger og krav:

«Samefolkets Liste støtter Samerettsutvalgets mandat, og ønsker at utredningen gjennomføres så raskt som det er mulig utfra faglige hensyn.

I Norges grunnlov må det innskrives en særskilt paragraf som bekrefter og styrker det samiske folkets stilling som opprinnelig befolkningsgruppe og etnisk gruppe i Norge.

Det må opprettes et eget samisk folkevalgt organ bygget på et samisk manntall, som skal være samenes felles demokratiske representasjon.

Retten til land og vann må styrkes i alle samiske bosetningsområder og med henblikk på alle samiske næringer. Dette må skje slik at næringsgrunnlaget bevares, og på en måte som gir sterkt vern mot ekspropriasjon.

I slike områder der det er mulig, bør retts-situasjonen løses utfra overlevert samisk rettsoppfatning (aboriginal title) og i alle områder slik at lokalbefolkningen på beste måte får bestemme bruken av naturen.

Større anleggsarbeider i samiske bosetnings- og bruksområder må ikke gjennomføres før samerettsutvalget har fullført sin utredning, og spesielt ikke før et samisk folkevalgt organ er opprettet. Nødvendige utbygginger må alltid gjennomføres etter samråd med samiske organisasjoner og lokale myndigheter.

Oppdemningsplanene for Alta-Kautokeino-vassdraget er et klart eksempel på hvordan samiske rettigheter har vært ignorert. Hendingene i denne saken har vært til så stor skade for den samiske befolkningen. Samefolkets Liste krever at regjeringen og Stortinget setter en fullstendig stopp for anleggsplanene inntil samiske rettigheter er utredet og et samisk folkevalgt organ er etablert, og alvorlig sette alt inn på å etablere et samkjøringsnett for hele landet, og deretter finne tilleggskraft som ikke skader samiske næringer.»

I et avsnitt om næringer går Samefolkets liste blant annet inn for at Utviklingsfondet for de samiske områdene må utvides, styrkes og gjøres permanent. Fra fondet må det være mulig å få støtte og lån til alle samiske bosetningsområder, og til alle næringer som har finansieringsvanskeligheter. Også reindriftens utviklingsfond bør utvides, spesielt slik at det kan gis støtte til binæringer i reindriften.

Fra avsnittet om næringer gjengis ellers følgende programformuleringer:

«En forskningsstasjon for reindrift og ut-

marksnæring bør grunnlegges i indre Finnmark.»

«Matrikuleringsarbeidet som nå er satt i gang på den såkalte statens grunn må tilpasses til resultatet av samerettsutvalgets utredning. . . . Den nye matrikkelen må ikke påvirke bruksformene og rettighetene.»

«Samiskspråklige ansatte kreves til administrasjonen av primærnæringene.»

«Reindriften må få styre seg selv. Administrasjonene skal være til hjelp, og ikke til styring. Reindriftssamene må selv få avgjøre hvordan midlene i reindriftens pensjonsfond skal brukes. Flytteveger og oversvømmingssteder må beskyttes og utbedres. Transportprammer må skaffes. Sjøverts transport må være gratis. Det må gis lån til sommerboliger. Vikarordning må etableres også i reindriften. Tilskudd til tilleggsfor kjøp.»

«Spesielle hjelpeordninger for jordbruket i de samiske områdene.»

«Kommunestyrene må i samarbeid med de samiske organisasjonene ha avgjørelsesmyndighet over utmarksnæringene. . . . Oppnevning til Fylkesutmarksstyret må skje i samråd med de samiske organisasjonene og Norsk Sameråd. Flertallet av styret må være fra de samiske kommunene Nesseby, Tana, Karasjok, Porsanger og Kautokeino. . . . Opprettelse av militære øvingsområder, hytteområder og andre anlegg må skje etter rådføring med de samiske organisasjonene.»

«Fiskekjøp og tilvirkningsanlegg må opprettes i samiske strøk. . . . I de samiske områdene må det til investeringsstøtte til fjordfisket.»

Det neste avsnitt i valgprogrammet til Samefolkets liste omhandler kirke og menighet, hvor det blant annet heter:

«Den form for menighetsliv som har vært vanlig blant samene, må bevares og støttes. . . . Videre vil vi arbeide for å oppnå et godt og fredelig forhold mellom den samiske og den øvrige befolkning. Foreløpig er det nødvendig å forbedre og utvide tolketjenesten i menighetene. . . . Vi vil arbeide for at kirkens og menighetens arbeider skal være fullt samisktalende.»

Med hensyn til samisk språk og kultur går Samefolkets liste inn for følgende:

«Samisk livsform, språk, husflid og kunst har et spesielt særpreg. Det samiske språket må godtas som offisielt språk ved lov. Derfor må samisk livsform, språk og kultur tas hensyn til på enhver måte for å bygge opp et virkelig samisk samfunn som kan berike alle samiske områder, i hele landet også på nordisk plan.

Det er nødvendig at barn og ungdom på et tidlig stadium lærer å sette pris på fedrenearven. Det må fra statens side gis bedre støtte til De Samiske Samlinger og til lokale museumstiltak.

Det må kreves at NRK setter inn større ressurser for samiskspråklige sendinger både når det gjelder utvidelse av sendetid og antall stillinger. Det må snarest påbegynnes

Om samenes rettsstilling

faste samiske sendinger i TV. Vi støtter planene om setteri og trykkeri.

Støtte til samisk avis som trykkes på samisk og som de samiske organisasjonene kan støtte. Avisen bør komme ut hver dag. I forbindelse med avisen bør det opprettes et nordisk informasjonssenter.

Samisk husflid er et spesielt kulturelt kjennetegn.

Samisk husflid må undervises i skolen og markedsføres ved varemerke og organisering.

Nordisk Samisk Institutt bør følge med i hva slags forskning som skjer i de samiske områdene og i den samiske befolkningen slik at unyttig og støtende forskning unngås.

Samiske stedsnavn må offisielt godtas gjennom lov.

Staten bør gi full støtte til et samisk teater som kan turnere i hele det samiske området i alle land.

Planen om å opprette et samisk radio- og TV-senter bør snarest realiseres.»

Når det gjelder skolespørsmål, har Samefolkets liste blant annet disse målsettinger:

«Undervisningen skal grunnlegges på elevenes morsmål. Det samiske språket må gis samme status som norsk. Rett til å lære samisk for alle.»

«Alle lærebøker i grunnskolen skal utarbeides på samisk.

Samisk Utdanningsråd må få større arbeidsressurser slik at det kan utarbeides lærebøker på samisk i alle fag.

Lærebøker i kristendom må lages på samisk, og kristendomsundervisningen må være på samisk, som er hjertespråket, slik at det ved dette blir nærmere knyttet til menigheten.

Opplæring i samiske forhold, f.eks. husflid, må gis samme status som andre fag.

Flere samisktalende lærere til skolene og daghjemmene i de samiske områdene.»

«Skolesituasjonen må undersøkes og forsøk komme i gang og skoletilbudet utvides i de samiske kommunene.

Utarbeiding av læreplaner i de samiske områdene.

Det bør opprettes en egen nordisk samisk høgskole og pedagogisk senter. Det er naturlig å flytte lærerutdanningen til en samisk kommune. Den videregående skole i Kautokeino og Landbruksskolen i Tana må bygges opp med sikte også på samisk husflid og næringsliv. Voksenopplæringstilbudet i samiske strøk må styrkes. Husflid og samisk språk må godtas som voksenopplæringsfag. . . . Reindriftsskolen må flyttes til et samisk strøk. . . . Stipendet for samisk ungdom må utvides til alle bosetningsområder. Tilbud om opplæring i samisk ved alle skoler i Finnmark. . . . Skolesendinger på samisk i radio og TV. Opplæringstilbudet i fiskerifag for samene ved kysten må forbedres og utbygges.»

Fra valgprogrammets avsnitt om sosiale spørsmål siteres følgende punkter:

«Helsestasjonene i Finnmark må styrkes med flere samiskspråklige personell.»

«Det må opprettes barnehager med grunn i samisk miljø og livsform.»

«Opplysningstjenesten om sosiale ytelser må styrkes, spesielt om hva sosiale ytelser kan bety i de samiske områdene.

I de sentrale sykehusene skal det finnes samisktalende personell.

Rådgivningstjenesten i administrasjonene i de samiske kommunene må styrkes.»

Med hensyn til boligbygging uttaler Samefolkets liste blant annet:

«Boligaksjonen må utvides og gjøres permanent for alle samer og styrkes med personale som behersker samisk. Boligaksjonen må forandres i samråd med fylket og de samiske organisasjonene slik at folk får løst sine byggesaker hurtigere og i større grad i samsvær med egne ønsker.»

Når det gjelder samferdsel, går Samefolkets liste blant annet inn for at det må ansettes samisktalende personell, og opplysningene må gis også på samisk på flyplassene og i flyene i Nord-Norge.

Under et avsnitt om administrasjon krever Samefolkets liste følgende:

- «- Samisk språk skal brukes på samme nivå som norsk i administrasjonen.
- På offentlige møter der det er både samisk- og norsktalende tilstede skal begge språk brukes.
- Tilbud om voksenopplæringskurs i samisk for administrasjonspersonalet i våre kommuner.
- Indre Finnmark bør gjøres til et eget planområde.
- Rettstjenesten i de samiske områdene må bedres, f.eks. ved rettstolker.
- Det må opprettes eget politikammer og domssogn for indre Finnmark.
- Juridisk rådgivningstjeneste må komme i gang i indre Finnmark.
- Det må opprettes eget arbeidskontor for indre Finnmark.
- De samiske kommunene må få større selvbestemmelse når det gjelder forvaltning av ressurser og utbygginger.
- Rådgivningskontor for utmarksnæringer og reindrift må opprettes i alle samiske kommuner.
- Det må opprettes samarbeid i indre Finnmark med henblikk på arbeidsmarkedet og opprettelse av høvelig industri.
- I de samiske kommunene må det finnes offentlige tolkestillinger.»

Når det endelig gjelder utenrikspolitikk, går Samefolkets liste blant annet inn for følgende:

«Norge bør gå i spissen også på nordisk plan for å bedre flyktningers, innvandreres og minoriteters kår. Spesielt bør Norge overfor de andre nordiske land påpeke nødvendigheten av å få det samiske folket med i det offentlige nordiske samarbeidet, og fremme tanken om at alle nordens opprinnelige befolkninger får fast plass i nordisk råd. Både innenriks og på nordisk plan bør Norge legge 1980 Samekonferansens samepolitiske program til grunn for sin politikk overfor den samiske befolkningen, og ellers fullt ut støtte opp om de samiske organisasjonene som har utformet og støtter dette programmet.»

Valgprogrammet føyer deretter til at Norge bør gi moralsk og finansiell støtte til WCIP (Verdensrådet for urbefolkninger), og at NORAD bør kunne gi direkte støtte til urbefolkningers nasjonale og regionale organisasjoner.

Ved stortingsvalget i 1981 deltok Samefolkets liste bare i Finnmark fylke. Listen oppnådde totalt 594 stemmer, som utgjorde 1,5 prosent av stemmene i fylket.

7.4. PRINSIPIELLE UTSAGN FRA SAMISKE ORGANISASJONER

7.4.1. Innledning

Man regner med tre samiske hovedorganisasjoner i Norge i dag: Norske reindriftsamers landsforbund (NRL), Norske samers riksforbund (NSR) og Samenes landsforbund (SLF). NRL ble stiftet i 1948, NSR i 1969 og SLF i 1979. Dessuten finnes det enkelte mindre, selvstendige samiske foreninger.

Hovedorganisasjonene – i særlig grad de to eldste av disse – har gjennom årenes løp avgitt en rekke uttalelser. Svært mange av uttalelsene kunne i og for seg fortjene en plass i den oppstilling av samepolitiske utsagn som her gis i avsnittene 7.2–7.4. Men en fullstendig gjengivelse av dette materiale ville sprengte rammen for framstillingen. De utsagn som særlig angår anerkjennelse av samenes status og spørsmålet om en særskilt grunnlovsbestemmelse om samer, er tatt med i kapittel 10, og utsagn som særlig angår organspørsmålet, er tatt med i kapittel 11. For øvrig må utvalget i denne forbindelse nøye seg med et begrenset utvalg av organisasjonenes uttalelser.

NRL og NSR samarbeider med de svenske sameorganisasjonene Svenska samernas riksförbund og Same ätnam og med sameparlamentet i Finland gjennom Nordisk sameråd. Retningslinjene for Nordisk sameråd trekkes opp av de nordiske samekonferanser som arrangeres hvert tredje år (fra 1974 til 1980 hvert annet år).

Som representativt for NRL's og NSR's samepolitiske grunnsyn har utvalget i punkt 7.4.2 valgt å gjengi Nordisk sameråds samepolitiske program, som ble vedtatt på den 11. nordiske samekonferanse i 1980 i Tromsø, med unntak av avsnitt III om «Samisk samfunn og same», som de to organisasjonene ikke har sluttet seg til.

SLF deltar ikke i samarbeidet innen Nordisk sameråd. Som representativt for SLF's samepolitiske grunnsyn har utvalget i punkt 7.4.3 valgt å gjengi formålsparagrafen i forbundets vedtekter.

7.4.2. Nordisk sameråds samepolitisk program

Avsnitt I i Nordisk sameråds samepolitiske program stiller opp «samenes nasjonale forutsetning» i følgende tre punkter:

- «1. Vi, samer er ett folk, og rikenes grenser skal ikke bryte vårt folks fellesskap.
2. Vi har vår egen historie, våre tradisjoner, vår egen kultur og vårt eget språk. Fra våre fedre har vi fått i arv rettigheter til land og vann og våre næringsrettigheter.
3. Det er vår umistelige rett å ta vare på og utvikle våre næringer og våre samfunn, ut fra våre egne felles vilkår, og vi vil i fellesskap ta vare på våre marker, naturrikdommer og vår nasjonale arv til de kommende generasjoner.»

Ut fra dette fremmes det i avsnitt II i programmet denne samepolitiske målsetting:

«Vi samer, samiske foreninger og organisasjoner, som fremmer dette samepolitiske programmet, vil arbeide for at de samiske samfunn, samenes livsform og samisk språk og kultur skal leve og utvikles, utfra våre egne forutsetninger og målsettinger.

Vårt samepolitiske program følger prinsippene i de Forente Nasjoners menneskerettighetserklæringer og øvrige deklarasjoner og konvensjoner som angår menneskerettigheter og folkerettsspørsmål.

Derfor krever vi:

1. at samene får lovfestet beskyttelse som urbefolkning i hvert sitt land.
2. at samenes arverettigheter til land og vann må få lovfestet beskyttelse i de respektive land.
3. at tradisjonelle samiske næringer gis beskyttelse i lover, og at lovverket tilpasses dette i de respektive land.
4. at samisk språk får lovfestet status som offisielt språk.
5. at samisk samfunnsorden og samenes representative organer blir offisielt anerkjent.
6. at samisk språk og kultur beskyttes og utvikles som levende språk og kultur.
7. at vi utfra våre tradisjoner får leve i fredelig sameksistens med våre nabofolk, og støtte arbeidet for fred i verden.»

Avsnitt III har overskriften «Samisk samfunn og same», men er som nevnt ikke godkjent av de norske sameorganisasjonene.

Avsnitt IV gir retningslinjer for gjennomføring av målsettingene, først i tilknytning til et punkt om samenes grunnleggende rettigheter, som lyder:

- «a) Den såkalte «statens grunn» i samiske områder tilhører oss som nedarvet eiendom etter gammel hevd. Vi godtar ikke at vi noensinne på lovlig vis skal ha mistet disse, selv om de kolonialistiske statene har tillatt andre folk å ta i bruk våre marker og naturressurser.
- b) Vi godtar ikke at våre marker og naturrikdommer utnyttes til fordel for andre områder og folkegrupper, og at fremmede utnytter våre kulturskatter som handelsvare til fortjeneste for seg selv.

- c) Samene skal tilkjennes status som en av de opprinnelige folkegruppene i rikenes grunnlover.

Samenes grunnleggende rettigheter skal anerkjennes og styrkes ved lovbemmelser, eller ved særskilte beskyttelseslover for samene. Slike grunnleggende rettigheter er:

- retten til land og vann,
- særskilte samiske næringsrettigheter,
- språklige og kulturelle rettigheter,
- særskilte politiske og samfunnsmessige rettigheter.»

Derneft gis det følgende retningslinjer for samenes selvbestemmelse og forvaltning:

- «a) Samenes rettigheter til land og vann beskyttes ved lov. Det bestemmes en forvaltningsordning slik at samene selv kan forvalte sine naturressurser og andre rettigheter.
- b) Vi godtar de demokratiske prinsippene. Vi forlanger at myndighetene ikke gjennomfører en samepolitikk, og ikke foretar beslutninger i saker som angår samene, slik at de strir mot samenes kulturelle, juridiske og politiske rettigheter. Samenes hovedorganisasjoner eller representative organer skal ha full adgang til å fremme sine synspunkter. De samiske representative organer skal ha vetorett i spesielle samiske saker.
- c) I hvert land godkjennes ved lov en representativ samisk forsamling eller et representativt samisk organ. Dette kan være et felles organ bestående av samenes hovedorganisasjoner eller en direkte valgt forsamling.
- d) Når det velges en representativ forsamling, så har de samer stemmerett, som er registrert i et samisk manntall. Det opprettes et samisk register ut fra de retningslinjer som er gitt i del III punkt 1 d.
- e) Den samiske representative forsamling eller det representative organet skal ha bestemmende myndighet i spesielle saker, og forhandlings- og rådgivende myndighet i andre samiske saker.
- f) Nordisk Sameråd er et felles samisk organ med forhandlings- og rådgivende myndighet i våre felles saker.
- g) Det bevilges faste årlige midler til samisk organisasjons- og kulturarbeid, og det opprettes et samisk kulturfond. Samenes representative organer fremmer forslag til statutter og forvaltningsordning.
- h) Nordiske lands lover som forhindrer det naturlige samkvemmet mellom samene, forandres slik at slik hindring ikke skjer.»

Når det gjelder gjennomføring av målsettingene med hensyn til de samiske næringer, henviser Det samepolitiske programmet til Samenes nærings- og sosialpolitiske program, som ble vedtatt på den 10. nordiske samekonferanse i 1978. I Det samepolitiske programmet nevnes likevel spesielt at

«- de samiske primærnæringer beskyttes ved lov,

- at det opprettes samiske næringsfond i hvert land,
- vi må arbeide for å etablere linjer og kurser for primærnæringene på videregående skoles nivå.»

Deretter stilles det opp nærmere retningslinjer for gjennomføring av målsettingene når det gjelder språk- og kulturspørsmål:

- «a) Etter forslag fra de samiske representative organer utarbeides det samiske språklover i hvert land med bestemmelser om:
- samiske majoritetsområder, der samisk språk har status som offentlig språk
 - hvordan denne status gjennomføres i praksis
 - hvilke samiskspråklige krav som skal knyttes til bestemte stillinger
 - hvilke samiske språkrettigheter som gjelder i de mindre samiskspråklige samfunn
 - bruk av samiske stedsnavn
 - bruk av samiske personnavn
- b) Nordisk samisk språknemnd er samenes offisielle sakkyndige råd i språkspørsmål.
- c) I de samiskspråklige kommuner og skolekretser styrkes undervisning i samisk språk og kultur, både samisk morsmåls- og fremmedspråkundervisning, både i grunnskolen og i videregående skole.
- d) Det utarbeides og legges til rette kurstilbud i samisk som fremmedspråk, både for grunnskolen og videregående skole for hele landet.
- e) Samisk kultur og historie undervises som integrert del i den vanlige historie og kulturkunnskap.»

Endelig gis det følgende retningslinjer med hensyn til de internasjonale aspekter:

- «a) Vi støtter Verdensrådet for urbefolkninger, WCIP, og er gjennom Nordisk Sameråd medlem i denne organisasjonen.
- b) Vi oppfordrer de nordiske land å slutte seg til de internasjonale avtaler og erklæringer, som stadfester minoritetenes grunnleggende rettigheter.
- c) Den samiske folkegruppen skal opptas som medlem i Nordisk Råd.»

Det femte og siste hovedavsnitt i Det samepolitiske programmet slår deretter kort fast at programmet er skrevet på samisk, som anses som grunntekst.

7.4.3. Fra Samenes landsforbunds vedtekter

Samenes landsforbund har vedtatt følgende formålsparagraf som retningsgivende for organisasjonens virksomhet:

«Samenes Landsforbund skal arbeide på den norske Grunnlovs prinsipper og vise respekt og aktelse for Kongen og hans Regjering, Storting og andre offentlige myndigheter på demokratisk vis. Samenes Landsforbund er et organ for de lokale lag og skal på koordinerende og hjelpende vis arbeide for

de lokale lags interesser. Samenes Landsforbunds formål søkes oppnådd ved:

- a) Arbeide for å samordne og gjennomføre de saker som de lokale lag og foreninger reiser. Samenes Landsforbund kan selv ta opp saker av samfunnsmessig betydning, herunder også saker som måtte gjelde enkeltindivider.
- b) Arbeide for vern og utvikling av samisk språk og kultur i alle deler av landet tilpasset samfunnets øvrige utvikling til enhver tid.
- c) Arbeide for næringsøkonomisk utvikling som trykker livsvilkårene i de samiske bostedssområder.
- d) Ivareta samiske særinteresser som minoritetsgruppe, også i områder hvor samene og andre minoriteter bare utgjør en liten gruppe av lokalbefolkningen.
- e) Hjelp enkeltpersoner og andre minoritetsgrupper som ønsker bistand og hvor forbundet med rimelighet kan yte hjelp.
- f) På saklig vis søke meningsfylt samarbeid med lokale og sentrale myndigheter, med sikte på å få bredest mulig samfunnsmessige løsninger etter de formål organisasjonen arbeider for.»

7.5. SAMMENFATNING

Gjennom Samekomiteens innstilling og den etterfølgende behandling av denne i de-

partement og storting fikk man den bredeste samepolitiske prinsippdebatt som hittil har vært gjennomført her i landet. De øvrige uttalelsene om norske myndigheters samepolitikk som er nevnt i avsnitt 7.2, har som regel vært knyttet til den aktuelle politiske situasjon og til de mer konkrete samepolitiske tiltak som har vært drøftet på de ulike tidspunkter. De synes således ikke alltid klart forankret i noe felles, gjennomdrøftet og entydig prinsippsyn hos myndighetene når det gjelder retningslinjene for samepolitikken.

Også når det gjelder uttalelsene fra de politiske partier og de samiske organisasjoner i avsnittene 7.3 og 7.4, finnes det til dels markerte variasjoner både med hensyn til hvilke spørsmål som behandles, og hvordan målsettingene formuleres, og dermed også hvilket grunnsyn som kan utledes av uttalelsene.

Det synes imidlertid å være dekning for å hevde som en hovedkonklusjon at norsk samepolitisk debatt på det prinsipielle plan i de senere år har tatt sikte på integrering av samene. Men klare nyanser finnes, dels i retning av en viss selvråderett og dels i retning av en assimilering.

KAPITTEL 8.

Om Finnmark

Dette kapittel er utarbeidet av en gruppe bestående av Torgeir Austenå, Kari Husabø, Ruth Johnsen, Turid Lundgren, Oscar Varsi og Kari Meling (sekretær). Utkast til kapitlet har vært fremlagt i utvalget, og medlemmene har kommet med merknader og forslag til endringer. Ansvar for kapitlets endelige innhold og form ligger hos arbeidsgruppen.

8.1. INNLEDNING

Utvalget behandler i denne delutredning spørsmål som angår alle samer i Norge. Det kan imidlertid hevdes at landets nordligste fylke, Finnmark, i dag og i fremtiden vil stå i en særstilling med henblikk på de problemer utvalget drøfter. Hva denne særstilling nærmere består i, vil bli beskrevet i det følgende. Innledningsvis kan særtrekkene oppsummeres slik at de spesielt knytter seg til følgende fire forhold:

1. Geografiske forhold. Finnmark er et stort fylke med lange avstander.
2. Befolkningsmessige forhold. Finnmark er tynt befolket med en spredt bosetning. Dessuten er andelen av samer større her enn i noe annet fylke.
3. Næringsmessige forhold. Det kan f.eks. nevnes de særlige forhold som oppstår på grunn av reindriften ved at hele fylket er reinbeiteområde, samt fylkets sterke avhengighet av fiskeressursene.
4. Historiske forhold. Finnmark er i historiens løp blitt befolket av ulike etniske grupper som i dag lever ved siden av hverandre i små lokalsamfunn.

Disse forhold medfører samlet at de reformforslag som behandles i innstillingen, vil kunne få andre konsekvenser i Finnmark enn i landets øvrige fylker. Dette begrunner en særskilt omtale av fylket også i denne delinnstilling.

Kapitlet er bare ment å gi en oversikt som er nødvendig for drøftelsene i delinnstillingen. En nærmere og mer utførlig fremstilling av naturgrunnlag og næringsliv vil bli gitt i neste delinnstilling.

Ved utarbeidelsen av kapitlet har den vesentligste kilde vært Fylkesplan for Finnmark 1984-87 slik den ble vedtatt av fylkestinget 28. november 1983.

8.2. NATUR OG GEOGRAFI

Finnmark er landets desidert største fylke. I realiteten er Finnmark ikke bare et fylke,

men også en hel landsdel. I flateinnhold er det større enn hele Danmark og nesten dobbelt så stort som Hedmark. Arealet er 48.649 km² og dekker omkring 15 prosent av landets areal.

I tillegg til fylkets geografiske utbredelse kommer dets plassering, langt mot nord. Vær og klima, geologiske og topografiske forhold gir fylket et tilnærmet arktisk preg. Det naturlige livsgrunnlaget er derfor dårligere der enn i andre deler av landet, og det kreves stor tilpasningsdyktighet for å kunne livberge seg under slike naturforhold.

8.3. BOSETNING

8.3.1. Historisk utvikling

Den historiske utvikling av hvordan Finnmark ble befolket, er delvis beskrevet foran i avsnitt 3.2. Et fremtredende trekk i dette begivenhetsforløp er at det i fylket er tre etniske grupper, tre befolkningselementer, som har hatt dominerende innflytelse på utviklingen:

- individer av samisk opprinnelse (samer)
- individer av norsk opprinnelse (nordmenn)
- individer av finsk/svensk opprinnelse (kvener)

Både detaljer og hovedtrekk i det historiske hendingsforløpet er til dels ukjente og ofte omstridt. Om noen hovedtrekk er det imidlertid enighet.

Fram til 15-1600-tallet levde samene i mer eller mindre fast ordnede grupper innenfor mer eller mindre fast avgrensede områder. Dette kalles veide- eller fangstsiidaer. For å veide og fiske flyttet man regelmessig og i takt med årstidene innenfor siidaområdet. Ute ved fjordene var ressursene rikest. Her levde sjøsamene. De var flest. Inne på fjellet («Sørfjellet») eller Finnmarksvidda levde fjellsamene. På 15-1600-tallet ble villreinjakt litt etter hvert avløst av tamreinhold. Fjellsamene ble de ledende i det helnomadiske tamreinholdet. Antakelig har sjøsamene på samme tid litt etter hvert begynt å holde bufe (sau og geit). Men flytting mellom vinter- og sommersete var vanlig til utpå 1800-tallet.

Ad arkeologisk vei er det påvist spor etter en jordbrukskultur så langt nord som i Kvæningen ved Finnmarks nåværende grense i vikingtiden (800-1050). Det er mulig at jordbruket ekspanderte nordover fra Malangen til Kvæningen i denne tiden, men at det så trakk seg tilbake på 1100-tallet. Det er også

gjort vikingtids gravfunn på Finnmarkskysten østover til Vardø og Ekkerøy i Varanger. I hvertfall i utgangspunktet var jordbrukskulturen norsk. Funnene fra Finnmark representerer derimot en fangstkultur (hval, hvalross, sel) som muligens var norsk, men ikke sikkert. En fast norsk bosetning på Finnmarkskysten kom ikke før ut på 1200-tallet og for alvor på 1300-tallet. Denne bosetningen var primært basert på fiske for omsetning sørover i Norge og i utlandet, i likhet med Lofotfisket. Det ble derfor anlagt en rekke fiskevær på den ytre delen av Finnmarkskysten. Befolkningen her var i hovedsak norsk, men med islett fra hele Nordsjøområdet. Da fisket på Finnmarkskysten avtok på 1600-tallet, ser det ut som om denne befolkningen til en viss grad bosatte seg innover i fjordene.

Den tredje befolkningsgruppen, kvenene, kom langt senere til Finnmark. De første synes å ha kommet i 1690-årene. Hovedtyngden kom imidlertid på 1700-tallet (til Vest-Finnmark og Nord-Troms) og på 1800-tallet (ca. 1830–1885) til Øst-Finnmark.

Kystbefolkningen (både samer og nordmenn) begynte relativt tidlig med kombinasjoner av næringer, i tillegg til fisket. Med dårlig redskap og små farkoster slo fisket ofte feil. Husdyrhold inngikk alt i de tidligste kombinasjonsleveveier. Foret ble fortrinnsvis hentet fra utmarken. Dette førte til at også kystbefolkningen, særlig den samiske, var mer mobil enn i andre deler av landet. Et stasjonært jordbruk, med kultivering av faste områder, vokste fram i Finnmark langt senere (fra og med 1700-tallet). Den første registrering og tildeling av jord foregikk i andre halvdel av 1700-tallet. Det skjedde dels ved tildeling av bruksrett (utstedelse av «Pladsseddel» fra amtmannen), senere ved tildeling av eiendomsrett til faste eiendommer (de første regler om avhending av jord i Finnmark ble truffet ved kongelig resolusjon av 27. mai 1775). Det var i første rekke fjordbefolkningen (sjøsamer og kvener) som skulle sikres gjennom slik tildeling av jordområder.

8.3.2. Nåværende bosetningsmønster og befolkningsstruktur

Til tross for Finnmarks store areal er bosetningen i fylket meget sparsom. I 1982 bodde det ca. 78 000 mennesker innenfor fylkesgrensene. Det er mindre enn i noe annet fylke.

Karakteristiske trekk i dagens bosetningsmønster er at en stor del av befolkningen bor i tettsteder og at størstedelen av befolkningen bor ved kysten. Sammenlignet med en-

kelte andre fylker er bosetningsmønsteret, til tross for en tiltagende konsentrasjon, imidlertid fortsatt spredt. Fiskeribefolkningen har en større andel av folketallet i Finnmark enn i noe annet fylke.

Siden reindriften i stor grad er knyttet til Finnmark, foranlediger den noen særskilte kommentarer angående bosetningen. Disse er hentet fra Fylkesplanen for 1980–83 (s. 51):

«Reindriftsutøverne har vanligvis behov for to familieboliger, en i vinterbeitedistriktet og en i sommerbeitedistriktet. Betydelig utbedring av boligmassen er foretatt i 70-årene, bl.a. gjennom Boligtiltakene for indre Finnmark, men fortsatt er en del av vinterboligene av dårlig standard.

I forbindelse med bygging av nye vinterboliger er det skjedd en viss endring i bosetningsmønsteret. Flere utøvere har flyttet fra veiløse eller avsidesliggende strøk, til tettstedene eller til boligområdene i eller i nærheten av de mindre bygdene. Denne utviklingen er et naturlig resultat av utøverens ønske om å nytte de vanlige samfunns-goder, og utviklingen er mulig ved økende bruk av snøscooter.

Bosettingen er således i ferd med å tilpasse seg mønsteret i den øvrige faste bosetting.

Flytting fra tradisjonelle vinterboplasser fører på den annen side til økt behov for gjeterhytter i vinterbeiteområdene, og det er sterk økning i bygging av slike hytter. Dette kan føre til visse ulemper på lang sikt, og næringen må selv ta stilling til den utviklingen en her står overfor.

Sommerboligene er fortsatt av dårlig standard, og det er nødvendig med planlegging og samarbeid med kommunene for å rette på dette. Kommunenes ansvar begrenses i så fall til å finne fram til områder der sommerboliger tillates bygd, f.eks. ved vedtak og disposisjons- eller reguleringsplaner.

Også i sommerbeitedistrikter er det behov for en del gjeterhytter.»

En viktig politisk målsetning, både sentralt og lokalt, har vært å opprettholde bosetningen og den varierte befolkningsstruktur i Finnmark. Til tross for dette ønsket, og de samlede tiltak som er satt inn for å nå dette målet, er det likevel et faktum at befolkningstallet de siste år er i tilbakegang.

I perioden 1970–79 var det totalt en vekst i fylkets samlede folketall på 3,3 prosent. Økningen skjedde i første halvdel av 70-tallet, mens de siste årene i perioden viser en nedgang (gjennomsnittlig årlig tilbakegang på 0,2 prosent). Det var bare fem kommuner som hadde vekst i folketallet (Vadsø, Kautokeino, Alta, Båtsfjord og Tana). Gruppen «fiskerikommuner» er i perioden 1975–81 gått tilbake med 6,3 prosent, mens kommuner som er dominert av jordbruk og offentlig administrasjon i samme periode har økt med 5,1 prosent.

Perioden 1979–82 viser en gjennomsnittlig nedgang på 0,3 prosent i befolkningen totalt i

Om samenes rettsstilling

Finnmark. Fra 1981 til 1982 viste befolkningstallet en tilbakegang på 0,4 prosent. Et generelt trekk er at tilbakegangen særlig rammer fiskerikommunene, noe som henger sammen med endringer i næringsstrukturen i fylket. Det er i første rekke kommunene i øst-fylket

som sterkest merker reduksjonen i folketallet.

Tabell 8.1, hentet fra Fylkesplanmelding 1982 for Finnmark, viser de nærmere detaljer.

Tabell 8.1. Folketallet i kommunene 1. januar 1979, 1981 og 1982. Relative endringer.

	1979	1981	1982	Pr.vis endring 1981-82	Gj.sn.lig endring 1979-82
Måsøy	2 701	2 572	2 549	+0,9	+1,9
Båtsfjord	2 895	2 755	2 676	+2,9	+2,5
Gamvik	1 680	1 606	1 582	+1,5	+1,9
Berlevåg	1 733	1 658	1 590	+4,1	+2,8
Hasvik	1 674	1 671	1 746	4,5	1,4
Sørøysund	2 155	2 211	2 276	2,9	1,9
Nordkapp	4 835	4 640	4 491	+3,2	+2,4
Vardø	3 769	3 646	3 534	+3,1	+2,1
Lebesby	2 022	1 965	1 965	+0,1	+0,9
Loppa	2 085	2 035	2 044	0,4	+0,7
Hammerfest	7 457	7 448	7 330	+1,5	+0,6
Kvalsund	1 755	1 714	1 686	+1,6	+1,3
Kautokeino	2 845	2 859	2 920	2,1	0,9
Karasjok	2 629	2 648	2 697	0,9	
Tana	3 252	3 331	3 314	+0,5	0,6
Nesseby	1 134	1 087	1 089	0,2	+1,3
Alta	12 993	13 398	13 551	1,1	1,4
Vadsø	6 054	6 074	6 100	0,4	0,3
Porsanger	4 482	4 568	4 567	—	0,6
Sør-Varanger	10 541	10 447	10 258	+1,6	+0,9
FINNMARK	78 691	78 331	77 992	+0,4	+0,3

Går man bak disse tallene, oppdager man markerte endringer i fylkets befolkningsstruktur. Norsk institutt for by- og regionforskning har i en undersøkelse om utviklingen i befolkningsstrukturen i Finnmark i perioden 1970-80 sammenfattet de karakteristiske trekk på følgende måte (jfr. Fylkesplanmelding 1982 s. 8):

«Det har skjedd vesentlige endringer i befolkningens alderssammensetning mellom 1970 og -80, og også når det gjelder forholdstallene mellom kvinner og menn i de reproduktive og mest yrkesaktive aldersgruppene.

Det mest slående trekk ved utviklingen er den sterke reduksjonen i antall barn i førskolealder. Denne nedgangen har funnet sted i alle kommunene. Antall barn i skolealder har derimot økt for fylket som helhet (1 151 personer), en økning som først og fremst har kommet i kommunegruppa administrasjons- og kommunikasjonsentra, mens mange av de mindre kommunene har nedgang.

Ungdomsgruppa 16-24 år viser nedgang for fylket, og det er stort sett bare de kommunene som har kraftig vekst i samlet folketall, som viser økning her. Et positivt trekk er likevel at både i aldersgruppa 16-19 og 20-24

år, er nedgangen for kvinner svakere enn for menn, både i absolutte og relative tall.

Aldersgruppene 25-49 år viser økning i fylket som helhet. Gruppa 25-29 år viser stort sett stabilitet eller økning over hele fylket, og denne gruppa har også den nest sterkeste relative vekst av samtlige aldersgrupper, med 22 %.

Utviklinga for gruppa 30-49 år er noe mer variert, men ingen kommuner har sterk nedgang i denne aldersgruppe. Totalt økte kvinner mer enn menn relativt sett, selv om menn har større absolutt økning.

Aldersgruppa 50-59 år viser en svak nedgang, særlig i kyst- og fiskerikommunene. Personer over 60 år har økt kraftig, særlig i aldersgruppa 70 år og over. Også i disse aldersgruppene har prosentøkningen for kvinner vært sterkere enn for menn, noe som kan forklares ved kvinnenes høyere levealder, som gjør at flere kvinner enn menn når opp i disse aldersgruppene.»

Disse tallene viser en utvikling med negative konsekvenser. Tallene blir nærmere kommentert på følgende måte:

«Utviklingen 1970-80 illustrerer Finnmarks vandring bort fra en «ung» befolkningspyramide med stor andel av befolkning

gen i de yngre aldersklasser og tilsvarende mindre andeler eldre, over mot en alderspyramide som ligger nærmere opp til landsgjennomsnittet. Den høye fødselshyppigheten og lavere levealder som tilsammen har vedlikeholdt den »unge« formen på pyramiden, beveger seg nå i hver sin retning, slik at mens fødselshyppigheten synker, så øker levealderen. Finnmark har tradisjonelt hatt store befolkningsressurser å ta utflyttere fra i de store barne- og ungdomskulla. Med en slik utvikling i befolkningssammensetning som vi nå ser, øker «sårbarheten» overfor utflyttingen. Dette betyr at Finnmark med fortsatt sterk utflytting, relativt raskt kan komme over i en «forgubbingsprosess», med sterkt minkende befolkningsandel i de yngste aldersklassene og sterk overvekt av eldre.

Dette er kjente problem fra «utkantstrøk» lenger sørpå. En slik prosess medfører mange negative konsekvenser: sammenslåing av skoleklasser og nedlegging av skoler, svikt i vareetterspørsel som igjen medfører nedlegging av tilbud, sterk etterspørsel etter hjelpeordninger og institusjonsplasser for eldre, og en mindre yrkesaktiv befolkning til å bidra med skatteinntekter, og til å opprettholde foreningsliv o.l. Det er karakteristisk at en slik utvikling gjerne rammer de mest perifere og næringssvake kommuner først. Dette understreker viktigheten av å fortsette arbeidet med å sikre næringsgrunnlaget i de næringsmessig svakest utviklede strøk, for om mulig å kunne demme opp for en utvikling som skissert over.»

En viktig del av informasjonen om et fylkes befolknings- og bosetningsstruktur er arbeidsmarkeds- og sysselsettingsstatistikker. Dette blir behandlet senere.

8.4. LEVEKÅR

8.4.1. Innledning

Levekår er et sammensatt begrep. De mange komponentene er mer eller mindre målbare. Delvis er det forhold som må tas for gitt og som man må innrette seg etter, f.eks. klima og avstander, og delvis forhold som man kan forandre og forbedre, f.eks. inntekt, utdannings- og helsetilbud.

Sammenliknet med resten av landet er ressursgrunnlaget i Finnmark gjennomgående fattig. Idet den største andelen av samer i Norge bor i Finnmark, er det nødvendig å se på levekårene i dette fylket.

Et stadig tilbakevendende tema i etterkrigstidens politiske debatt er hvordan en skal sikre landets nordligste region en tilsvarende livs- og levestandardutvikling som resten av landet. Myndighetene i Finnmark har sett – og ser det fortsatt – som en hovedoppgave å utøve en stadig påvirkning overfor rikspolitikkerne for å vinne tilstrekkelig forståelse for landsdelens særlige problemer. I disse spørsmål er det naturlig å anse

hele landsdelens befolkning, uten hensyn til etnisk bakgrunn, for å ha sammenfallende interesser.

Regionalplanrådet i Hammerfestregionen og Finnmark fylkeskommune har fått utarbeidet en egen levekårsundersøkelse for Finnmark. Denne er gjennomført av Asbjørn Aase og ble avsluttet i september 1982 (Asbjørn Aase: Levekårene i Finnmark. En sosialstatistisk analyse). Undersøkelsen har tatt sikte på å fremstille de faktiske levevilkår. Nedenfor gjengis en del hovedpunkter fra undersøkelsen.

8.4.2. Regionale forskjeller

Undersøkelsen avdekker store regionale forskjeller innen Finnmark, dette til tross for at levevilkårene i de aller fleste av fylkets kommuner er dårligere enn landsgjennomsnittet.

Det går et skille mellom bymessige områder og resten av fylket. Det går også et skille mellom innlandsområder og fiskerikommuner.

Med det standardopplegg som er fulgt for undersøkelsen, er det klargjort at kysten kommer dårligst ut. Hardt klima, harde arbeidsplasser og kommunikasjonsmessig isolasjon er karakteristiske trekk.

Det er også forskjeller mellom fiskerikommunene, idet forholdene er dårligere fra Nordkapp og østover enn lengre vest. De østlige områdene har svært negativ respons på klima og på de fleste andre indikatorer som uttrykker trivsel og mentalt velvære.

8.4.3. Klima som levekårskomponent

Klima er en neglisjert faktor i planlegging og regionalpolitikk. Det blir gjerne forutsatt at enkeltindividets eventuelle misnøye med klimaet er underordnet en rekke andre preferanser, blant annet ønsket om å bli boende i oppvekstmiljøet.

Å beskrive klima ved hjelp av objektive observasjoner er en enkel sak. Problemet er at det er usikkert hvilke aspekter ved klimaet som betyr mest i levekårsammenheng.

Klimaet i Finnmark er preget dels av et kystklima med kjølige somre og relativt milde vintre, dels av et innlandsklima med kalde vintre og relativt varme somre – og med overgangssoner mellom disse. Nedbøren er lav over hele fylket og betyr derfor ikke noe negativt som trivselsfaktor.

Sommertemperaturene er antakeligvis viktigere enn vintertemperaturene ut fra en trivselsmessig vurdering av klimaet. En undersøkelse av månedsmiddeltemperatur for juli

viser at ytterst i nordøst er temperaturen 9 grader og over det meste av fiskeristrøkene er den 10–11 grader. Dette tilsvarer sommer-temperaturen i de kjøligste av de bosatte områder i Sovjetunionen og Nord-Amerika. Men det er kort avstand til fjordbunnene og de lavere deler av Indre Finnmark der gjennomsnittstemperaturene kan være 3–4 grader høyere. Dette kontrastmønsteret mellom kyst og innland vedvarer i tre sommermåned.

Om vinteren er Finnmarksvidda det kaldeste området i Norge med januarmiddel for Kautokeino og Karasjok mellom 14–15 minusgrader.

Indre Finnmark har også frostmengder som langt overstiger de kaldeste bebodde områder på Østlandet, og hele Finnmark – bortsett fra det ytterste av kysten i Vest-Finnmark – har tall som ligger over verdiene for de store bosetningskonsentrasjoner ellers i landet.

Det er sterke kontraster i vind mellom kysten og innlandet. Det er mindre klarvær i øst enn i vest.

Antall dager da solsentret er under horisonten (mørketid) er for Alta 56 dager og for Hammerfest 61 dager.

Undersøkelser viser at 4 prosent av befolkningen i Finnmark oppgir klima som en potensiell flyttegrunn, men også her finnes regionale forskjeller idet fiskerikommunene Måsøy, Gamvik og Vardø har et prosentall på ca. 10.

8.4.4. Familiestruktur

Det er særlig tre forhold som bidrar til å skape en spesiell familiestruktur i Finnmark. Det er for det første det store kvinneunderskuddet i fylket. Videre er det tradisjonelt en lav tilbøyelighet til ekteskapsinngåelse. Til tross for at det, relativt sett, er færre i Finnmark enn andre steder som inngår ekteskap, er antall skilsmisser høyt. For det tredje bidrar det store antall enker til å understreke Finnmarks særpreg.

Det er vanskelig å uttale seg om hvilke levekårsmessige konsekvenser som ligger i den familiestrukturen som er påvist av Asbjørn Aase. De forhold som bunner i tallmessig ubalanse – problemer med å etablere parforhold pga. kvinneunderskudd eller enkestand som følge av tidlig død – skulle likevel kunne karakteriseres som levekårsproblemer.

8.4.5. Flyttinger

Finnmark er et samfunn som alltid har vært preget av høy mobilitet og der flytting

blir sett på som noe naturlig. Det er likevel en terskel med hensyn til flytteaktivitet som ikke kan overskrides uten at det oppstår problemer. En fraflyttingssituasjon betyr

- at bånd mellom familie og venner brytes
- at personer i nøkkelyrker hvor det er viktig å sitte inne med lokal innsikt, blir erstattet av nykomlinger.

Tilflytting innebærer ofte at personer uten kontakter i lokalsamfunnet skal tilpasse seg. Hvis denne andelen av tilflyttere blir for stor, oppstår det gjerne symptomer på sosial ustabilitet.

Finnmark har den nest høyeste flytteintensitet i landet. Bare Akershus ligger noe høyere, og her dreier det seg for en stor del om kortflyttinger uten samtidig skifte av både bosted og jobb.

8.4.6. Arbeidsmarked og arbeidsmiljø

I større grad enn andre fylker i landet er arbeidslivet i Finnmark preget av ensidig næringsstruktur, manglende stabilitet og mye fysisk belastende arbeid. Den beregnede yrkesfrekvens – etter at studerende og trygdede er trukket fra – ligger under landsgjennomsnittet for de fleste kategorier av arbeidstakere. Et unntak er gifte kvinner. De har en yrkesfrekvens over landsgjennomsnittet.

En undersøkelse av arbeidsplassforhold basert på i alt 47 indikatorer er foretatt i seks områder (Finnmark, Nordland, Møre og Romsdal, Hedmark/Oppland, Akershus, Oslo) og viser at Finnmark oppnår dårligste rangering for 21 av de 47 indikatorer.

Ved en tilsvarende sammenligning av fire regioner innen Finnmark blir det påvist at fiskerikommunene kommer ut med de mest belastede arbeidsplassforhold.

En undersøkelse av ungdomsarbeidsløshet viser dårligst resultat for Finnmark.

Når det gjelder finnmarkingenenes uførhets-situasjon, skjer det en dramatisk endring ved 30–40-årsalderen, fra andeler under landsgjennomsnittet i yngre årklasser til langt over landsgjennomsnittet. På grunn av belastende arbeid er det mange som får helseskader, og på grunn av ensidig næringsliv går det ikke å omplassere dem i lettere arbeid.

8.4.7. Helse

Helse er en helt sentral levekårs-komponent, både fordi den har avgjørende betydning for den enkeltes velferd og fordi den har sammenheng med levekårs-situasjonen generelt.

Allerede gjennom Eilert Sundts studie av dødeligheten i Norge i perioden 1831–50 ble Finnmarks særstilling når det gjelder høy dødelighet påvist. Når Aases undersøkelse viser en svært høy dødelighet i fiskeristrøk i Finnmark, kan dette delvis settes i sammenheng med selve fiskeryrket. Fiskeryrket antas nemlig å disponere for hjertesykdommer og også sykdommer i åndedretsorganene. Dessuten har det en stor ulykkesrisiko. Det kan spørres om fiskerimiljøet er den avgjørende faktor for det høye dødelighetstall i fylket.

Siden det ikke er foretatt undersøkelser av helsestellet i levekårssammenheng, er det vanskelig å si noe om hvorvidt et for svakt utbygd helsevesen er en faktor bak dødeligheten. Derimot kan mangel på visse helsetjenester utvilsomt forsterke mange sykdomsplager. Til eksempel kan nevnes at Øst-Finnmarkskysten, som utvilsomt er et av de mest utsatte strøk for slitasjesykdommer, nesten ikke har fysioterapitilbud.

I levekårsundersøkelsen drøftes dødelighets- og sykkelighetssituasjonen i Finnmark som en av flere indikatorer på levekårenes innvirkning på befolkningens totale livssituasjon. Undersøkelsen tar i liten grad opp helsetjenestetilbudet som et bidrag til levekårene. En får derfor ikke svar på spørsmålet om hvorvidt befolkningens behov for helsetjenester blir dekket. Likevel gir levekårsundersøkelsen en del klare signaler:

- det synes å være behov for større helsetjenesterressurser pr. innbygger enn landsgjennomsnittet skulle tilsi
- det må legges større vekt på lokale forhold ved planlegging og gjennomføring av helsetiltak
- det er nødvendig med en langsiktig og tverrsektoriell satsing for å bedre dødelighets- og sykkelighetssituasjonen.

Selv om behovsdekning av helsetilbud er et tøyelig begrep, er det klart at dagens helsetilbud ikke fungerer tilfredsstillende på alle områder. Spesielt er situasjonen vanskelig innen psykisk helsevern, helsevernet for psykisk utviklingshemmede og deler av primærhelsetjenesten. Dette skyldes dels de stramme økonomiske rammer, dels rekrutteringsproblemer og dels manglende samordning mellom forvaltningsnivåene.

Rekrutteringsproblemene er kanskje den største hindring for utvikling av helsetjenesten i Finnmark.

Rapportens hovedkonklusjon er ellers at «helsetilstanden, målt ved dødelighet og sykkelighet, viser eksepsjonelt negative resultater for Finnmark».

8.4.8. Utdanning

Utdanningsnivået måles vanligvis etter hvor stor andel av befolkningen som har formell utdanning av en viss lengde. Lavekårsundersøkelsen synes å vise at utdanningsnivået og også utdanningsaktiviteten i Finnmark er lavere enn noe annet sted i Norge.

Ser en på utdanningsnivået innen Finnmark, finner en regionale forskjeller også her. De største tettstedene har den største andelen av dem med høy utdanning, mens fiskerikommunene kommer dårligst ut.

Dersom en skal forsøke å forklare det lave utdanningsnivået, kommer en inn på et kompleks av årsaker, f.eks. mangel på studieplasser, avstand til utdanningsinstitusjon o.l. De spesielle forholdene i Finnmark, både når det gjelder næringsliv, etniske forhold, kulturgrunnlag, folketetthet osv., har hatt – og må få – konsekvenser for utdanningstilbudet og dermed utdanningsnivået.

Det er vanskelig å bevise at finnmarksungdommen har en lavere motivasjon for utdanning enn ungdom andre steder i landet. En kan likevel se en sammenheng mellom lavt utdanningsnivå i foreldregenerasjonen og lav skolemotivasjon hos ungdommen. Det at næringsstrukturen f.eks. i fiskeristrøkene er slik at det er lite tilbud av arbeidsplasser for personer med høyere utdanning, samtidig som det er lett å få jobb på fiske eller i foredlingsindustrien uten å ha noen form for formell utdanning, bidrar også til å svekke motivasjonen for å gå på skole.

Utdanning har en svak tradisjon i Finnmark. Det har alltid vært dårlige tilbud, og finnmarksungdom søker videregående og høyere utdanning i langt mindre grad enn ungdom ellers i landet. Den lave søkningen kan ikke bare tilskrives manglende tilbud. Utdanningens relevans for de unges fremtidsplaner er et annet moment. Et tredje moment er at utdanningens innhold representerer et fremmedelement i forhold til de fleste finnmarkingers kulturgrunnlag. Å ta utdanning innebærer for mange «å utdanne seg bort fra» sine opprinnelige miljøer.

Helt spesielt for Finnmark er utdanningskostnadene for de utdanningssøkende. Langt flere enn ellers i landet er avhengig av studielån allerede på videregående nivå, og samlet studiegjeld blir derfor større enn vanlig. Dette kommer delvis av geografiske forhold (man må bo borte) og delvis av foreldreøkonomi.

Finnmark har 1,9 prosent av landets befolkning, 1,3 prosent av alle i landet med mer enn 14 års utdanning og 0,8 prosent av alle i landet med universitetsutdanning av høyere grad.

Mange av dem med høy utdanning har sine røtter sør i landet, noe som fører til stor gjennomtrekk blant høyt utdannet arbeidskraft i fylket.

8.4.9. Avslutning

Utvikling i folketall kan i forbindelse med en levekårsdebatt være et måleinstrument. Dersom folkemengden øker, tar en gjerne det som et tegn på at samfunnet fungerer bra: at det er nok arbeidsplasser, at offentlig og privat service fungerer tilfredsstillende og at folk trives. Dersom folketallet går ned – f.eks. som en følge av høy nettoutflytting – tar en det som et tegn på at noe er galt. Folketallet i Finnmark har gått jevnt tilbake de siste 6–7 årene.

Også når det gjelder befolkningsstrukturen, skiller Finnmark seg ufordelaktig ut. Et karakteristisk trekk er at en her finner landets høyeste kvinneunderskudd i yngre årsklasser og den høyeste andel av enker blant kvinner over 50 år.

For mennesker i en valgsituasjon – særlig hos de yngre – gjør de generelle levekårsutsikter at mange flytter vekk. Andre vil kanskje dele denne oppfatningen, men de vil bli boende fordi de har sosiale og økonomiske bindinger, eller de mangler ressurser på arbeidsmarkedet som gjør at de kan oppnå bedre totalresultat et annet sted.

Undersøkelsen viser at de forhold hvor Finnmark kommer noenlunde positivt ut, er slike som kan føres tilbake til deler av livsmønsteret som ligger innenfor den private og sosiale sfære, og som i mindre grad faller inn under politiske ansvarsområder. Unntak her er boligpolitikken og investeringer i fritidstilbud.

De fleste av de felter hvor Finnmark er klart tilbakeliggende, er imidlertid slike som blir oppfattet som sentrale i velferdspolitikken, og hvor myndighetene har påtatt seg et ansvar for en likelig og rettferdig fordeling. Ved en sammenlikning på fylkesnivå må en kunne trekke den konklusjonen at Finnmark er det fylke hvor målsettingen om «likeverdige levekår» i svakest grad er oppfylt.

8.5. NÆRINGS LIV

8.5.1. Innledning

Næringslivet i Finnmark har alltid vært i en særstilling i forhold til landets næringsliv for øvrig. Dette skyldes blant annet strukturen (ensidigheten) og stor avstand til økono-

misk/teknisk kompetanse på ulike nivå i bedriftene.

Også næringslivet i Finnmark har vært – og er fortsatt – preget av den næringsmessige strukturendring som preger det norske samfunnet generelt, dvs. tilbakegang i primærnæringene samlet og økning av sekundær- og tertiærnæringene. Utslagene har imidlertid vært noe større her enn i mange andre fylker, antakelig fordi hovednæringene i Finnmark er basert på primærnæringene.

Tilbakegangen i primærnæringene har vært særlig sterk i forhold til resten av landet både målt i absolutte tall og relative tall. I 1980 var bare 10 prosent av de yrkesaktive ansatt i disse næringene, mot 20 prosent ti år tidligere. Nyere data viser, for jordbrukets vedkommende, at nedgangen i antall bruk og dyrkingsareal har avtatt i begynnelsen av 1980-årene.

Veksten i sekundærnæringene har likevel vært lavere enn i mange andre fylker. Økningen i disse næringene har også vært mindre enn veksten i den totale sysselsettingen i fylket. I 1980 var 30 prosent av den yrkesaktive befolkningen sysselsatt i sekundærnæringene, mot 32 prosent i 1970.

Veksten har vært størst i tertiærnæringene, og særlig innen varehandel, offentlig administrasjon og forsvar samt det som går under begrepet «offentlig og privat tjenesteyting». I 1970 var mer enn 50 prosent sysselsatt i tertiærnæringene, i 1980 over 60 prosent av den yrkesaktive befolkning. En stor del av arbeidsplassene i disse næringene er kvinnearbeidsplasser.

Næringslivet er ellers i helt overveiende grad avhengig av utnyttning av naturressursene som basisnæring, og da med fiske og fiskeindustri som den viktigste næring, der nest bergverksdrift og jordbruk, inklusive reindrift.

8.5.2. Reindrift

Finnmark er det eneste fylket i landet hvor det foregår reinbeiting i hele fylket, både i innlandet og ute ved kysten. Det er bare samer som kan drive reindrift, jfr. § 3 i reindriftsloven (lov av 9. juni 1978 nr. 49).

Antall rein i Finnmark har øket fra 53 810 i 1950 til 133.245 i 1982. Tallene er hentet fra Fylkesplan for Finnmark 1984–87. Økningen i reintallet må ellers sees i sammenheng med at reineierne nå gir mer nøyaktige opplysninger enn tidligere.

I driftsåret 1981–82 var det ca. 450 reindriftenheter i Finnmark.

Balanse mellom reintall og beiteressurser

er en grunnleggende forutsetning for en langsiktig positiv utvikling innen reindriftsnæringen. I og med at næringen i sin driftsform er svært arealkrevende, vil den lett komme i konflikt med annen bruk av arealene, f.eks. jordbruk, friluftsliv, turisme, militær utnyttelse og ulike utbyggingstiltak.

Etter reindriftslovens § 2 skal det fastsettes øvre reintall og beitetider for de ulike reinbeitedistrikt. Reindriftsstyret er delegert fullmakt til å fatte slike vedtak.

Beregning av optimalt reintall for de ulike distrikter er ellers et vanskelig arbeid. I denne sammenheng har beitegranskninger vært tillagt stor vekt. Den senere tid har en imidlertid lagt større vekt på de signaler dyrene selv gir om tilpasningen til naturgrunlaget, f.eks. slaktevekt, drektighetsprosent, sykdomsfrekvens etc. Et system som bedre registrerer sider ved dyrene som gir informasjon om tilpasningen til beiteressursene, spesielt slaktevekt, er nå under utvikling.

Et annet problem er den store variasjonen i beitetilgangen fra år til år. For å opprettholde stabilitet i næringen bør reintallet tilpasses forholdene i dårlige år. Vinteren 1968 var beiteforholdene så dårlige at året blir karakterisert som «et katastrofeår». I innstillingen fra Ressursutvalget for Finnmarksvidda (NOU 1978:18A) settes nedgangen i reintallet dette året i forbindelse med at reinbestanden før 1968 sannsynligvis var høyere enn beitekapasiteten for områdene totalt.

Også innad i næringen skaper overtallig reinbestand problemer i form av innbyrdes «kamp» om ressursene. Overtallig reinbestand fører også til redusert kjøttproduksjon pr. dyr og pr. arealenhet, dette pga. lav slaktevekt, nedsatt drektighet, store tap osv.

Reduksjon av reintallet der det er for høyt behøver ikke føre til redusert kjøttproduksjon og dermed dårligere økonomi for brukerne. Reindriftsadministrasjonen har derfor gitt uttrykk for at fastsetting av øvre reintall er gitt høy prioritet, til tross for at de tall en i dag kan komme med er beheftet med stor usikkerhet.

Ifølge NOU 1978:18A var det i 1965 1 580 personer som direkte levde av reindrift i Finnmark. I perioden 1975–82 har det vært en svak økning i antall personer knyttet til reindrift som hovednæring. I samme periode har det vært en reduksjon fra 494 til 384 personer i familier med reindrift som binæring (Fylkesplan for Finnmark 1984–87).

Mangelfull offentlig statistikk gjør det vanskelig å beskrive sysselsettingen i reindriftsnæringen mer nøyaktig enn det som er nevnt ovenfor. Det kan imidlertid tilføyes at i Karasjøk og Kautokeino kommuner er reindriften

den største næringen og sysselsetter mer enn en tredjedel av de yrkesaktive.

Fylkesplanen oppstiller følgende handlingsprogram:

«Antallet dyr må reguleres slik at reintallet i alle distrikter står i et fornuftig forhold til beiteressursene. Dette innebærer at det totale reintall i fylket må reduseres.

Reduksjonen i reintallet må følges opp med tiltak som kan øke kjøttproduksjonen pr. dyr. Den totale avkastning kan da økes sjøl med en viss reduksjon i antall dyr. Det ansees realistisk å øke produktiviteten fra 8–10 kg kjøtt pr. rein i vårflokk i 1982 til 12–13 kg pr. rein.

Foruten en reduksjon i reintallet vil følgende tiltak være nødvendig for å kunne øke produksjonen pr. dyr av betydning

- endre flokkstrukturen slik at andelen okser reduseres til fordel for simler.
- økt høstslakting.
- økt slakteuttak av kalv.
- de dårligste dyra (mest tapsutsatte, med minst sannsynlighet drektige) tas ut tidligst mulig.

Økt produksjon pr. dyr, endring i kjøttpriser, subsidier etc. vanskeliggjør vurdering av nødvendig antall dyr pr. driftsenhet og høyeste antall driftsenheter i fylket. For at flest mulig skal kunne ha økonomisk bærekraftige bruksenheter må de spesielt store enhetene redusere reintallet til fordel for de små. Dersom det likevel er nødvendig for å redusere overbeskatning av beitene og for å sikre økonomisk bærekraftige driftsenheter, må det totale antall driftsenheter kunne reduseres.

For å motvirke en slik eventuell reduksjon bør en imidlertid stimulere binæringer som husflidproduksjon og utmarksnæring, samtlig som det må arbeides for å få etablert annen «ordinær» næringsvirksomhet.»

Det anbefales at det bygges et reinslakteri i Tana/Varanger og et nytt slakteri i Karasjøk. Utbygging av feltslakteanlegg må prioriteres. Det forutsettes at finansieringen av utbyggingen kan skje gjennom etablerte ordninger. Videre heter det i handlingsprogrammet:

«Forskning, veiledning, planlegging og undervisning må styrkes. En bør her tilstrebe en modell hvor det er kort avstand mellom forskning, undervisning, veiledning og praksis.

Det er viktig snarest å finne fram til metoder som kan gi holdbar informasjon om forholdet mellom reintall og beiteressurser. Foruten dette og annen biologisk forskning (sykdommer, avlsarbeid etc.), må en satse på utvikling av nye praktiske hjelpemidler og forbedring av bruksmulighetene for eksisterende hjelpemidler. Aktuell samfunns- og økonomiforskning må tillegges økt vekt, blant annet sammenhengen mellom reindrift og arealbruk.

Reindriftsagronomene må tildeles ytterligere fagpersonell til veiledning, planlegging og saksbehandling. Driftsplanlegging og løsning av ulike arealkonflikter må ha høy prioritet.

Det må utarbeides fagplaner, læremidler til reindriftsundervisningen og det må planlegges en egen frittstående reindriftsskole, med grunnkurs, fagkurs og kurstilbud for etablerte reineiere.

Kontakten mellom jordbruket og reindriftens organer og næringsutøvere må bedres slik at den gjensidige forståelse øker. (En del andre konkrete tiltak er nevnt under kapittel 3.1.3.)

Det må tas hensyn til reindriften ved regulering av ferdsel i utmark. Særlig er dette viktig i kalvingstida og i parringstida.

Kommunene bør være varsomme med å gi dispensasjoner for motorferdsel i utmark og de bør føre en strengere kontroll med gitte dispensasjoner. Spesielt bør det vises varsomhet og restriktiv holdning ved motorferdsel på bar mark av hensyn til dyrelivet og ressursgrunnlaget.

Også reindriftsnæringens egen kjøring bør begrenses til et absolutt minimum. Distriktene bør bestrebe seg på felles bruk av kjøretøyer og anlegge færrest mulig adkomstveier til faste anlegg i distriktet.

De øvrige problemer knyttet til friluftsliv bør kunne løses ved økt informasjon slik at det i rimelig grad tas hensyn til reindriften.»

8.5.3. Jordbruk

I Finnmark utgjør jordbruksarealet i drift bare ca. 0,15 prosent av fylkets samlede areal. De dominerende bergarter i fylket gir et surt og karrig jordsmonn som inneholder lite plantenæringsstoffer. Klimatisk ligger fylket på grensen til den arktiske sone. Dyrkningsmulighetene for jordbruks- og hagebruksvekster er derfor svært begrenset. Temperaturen er en av de vekstfaktorer som setter dyrkningsgrense for mange jord- og hagebruksvekster og som begrenser sortsalget. I tillegg kommer nattefrosten tidlig i store deler av fylket og begrenser dyrkningsmulighetene ytterligere.

Den andre vekstfaktoren som har en avgjørende betydning for planteproduksjon, er nedbørsforholdene. Finnmark er et av landets mest nedbørfattige strøk, men siden vel halvparten av årsnedbøren kommer i løpet av vekstsesongen, er nedbøren relativt gunstig fordelt gjennom året.

Den tredje vekstfaktoren er lysforholdene. Om sommeren har Finnmark flere lystimer enn områder lengre sør, og har dermed et gunstig lysklima i veksttiden.

Det er likevel klart at med de naturgitte forhold og den beliggenhet fylket har, er vilkårene for jordbruksdrift betydelig dårligere her enn i landet for øvrig.

Gjennom forskning og forsøk er det funnet fram til gressarter som klarer de klimatiske forholdene ganske bra, men som avlingsmessig er underlegne de gressarter som nyttes lengre sør i landet. Dette gir seg utslag i flere

uheldige forhold, blant annet øker arealkravet. Dessuten blir utgiftene til driftsmidler adskillig større enn ellers i landet.

Øket arealkrav fører også til at våronne- og høstarbeidet må gjøres raskere, både for å utnytte den korte vekstsesongen, men også for å få brukbar avlingskvalitet.

Vilkårene for husdyrhold er også vanskeligere på grunn av de naturgitte forhold. Blant annet er inneføringstiden mye lengre.

Det er således flere forhold som gjør det vanskeligere å drive jordbruk i Finnmark enn ellers i landet. Selv om det er satt inn tiltak for å eliminere de uheldige virkninger av slike driftsvansker, er det nærmest uråd å finne fram til ordninger som dekker alle forhold.

Jordbruket i Finnmark har ellers gjennomgått markerte endringer i løpet av de siste tiår. Fra å være selvforsyningsbedrifter for den enkelte familie (i mellomkrigstiden) har bruksenhetene utviklet seg til å bli produksjonsheter med sikte på salg av jordbruksvarene. Sett ut fra dette perspektivet har utviklingen i Finnmark ført til at landbruket i fylket er kommet mer på linje med andre deler av landet. Både produksjonen av melk og kjøtt har øket de siste årene. Fra 1979 til 1982 har melkeproduksjonen øket med 5 prosent. I samme periode økte kjøttproduksjonen med ca. 75 prosent.

Et annet betydningsfullt trekk i utviklingen er den til dels meget sterke tilbakegang i areal og brukstall som har rammet jordbruket i Finnmark. En hovedårsak til dette er trolig at små bruksenheter ikke lenger er lønnsomme. I mellomkrigstiden var det nettopp de små brukene som dominerte fylket. Landbrukstillingen fra 1939 viser at det var 6.638 bruk over to dekar. Gjennomsnittstørrelsen pr. bruk var 18 dekar. Samlet jordbruksareal utgjorde 121 678 dekar, hvorav ca. en tredjedel var dyrket mark. Jordbrukstillingen 40 år senere (1979) viser at jordbruksareal i drift var sunket til 94 222 dekar, og det totale antall bruk var halvert (3 352 driftsenheter over 3 dekar). Gjennomsnittstørrelsen pr. bruk var derimot mer enn tredoblet (58 dekar). Tilbakegangen har dermed særlig rammet de små brukene.

Disse var så små at de nødvendiggjorde ulike typer kombinasjonsdrift, særlig jordbruk/fiske. Ettersom de enkelte næringsveier i tidens løp nødvendiggjorde høyere grad av spesialisering, ble slike kombinasjoner vanskeligere å opprettholde.

De større brukene, som har klart omstillingen til nyere driftsformer, har satset på en høy grad av modernisering. Sammenliknet med landet for øvrig er storparten av

bygningene i landbruket i Finnmark nye, de aller fleste er bygget etter 1945. Moderniseringen har vært særlig fremtredende ved melkeproduksjonen, hvor en rekke nye driftsbygninger er oppført.

De aller fleste driftsbygninger i Finnmark blir finansiert med lån fra Statens landbruksbank, lån og tilskott fra Landbrukets utbyggingsfond og lån fra privatbanker. Siden 1978 har utlånsrammen i landbruksbanken vært kvoteregulert.

I tillegg til driftsbygninger er det blitt investert betydelige beløp til nydyrking, grøfting, senkingsarbeid m.v. Sett i relasjon til folketallet er Finnmark likevel et av de fylkene i landet som har minst dyrket jord pr. innbygger. Fylket står svakt beredskapsmessig når det gjelder forsyning av matvarer. Dessuten ligger fylket, som tidligere nevnt, i et marginalt område når det gjelder matvareproduksjon, og selvdekningssevnen er dårligere enn ellers i landet.

I perioden 1977–81 ble 568 dekar dyrket jord og 1 374 dekar dyrkbar jord avgitt til andre formål, størstparten til bolig, veg- og industriformål (Fylkesplan for Finnmark 1984–87).

Det er realistisk å regne med fortsatt avgang på dyrket jord. Det gjelder spesielt tungdrevne arealer som ligger avsides til.

Presset på jordbruksarealer er stort i de sentrale deler av Finnmark, og problemet vil sannsynligvis øke etter hvert som arealer beregnet for utbyggingsformål blir disponert.

Beregningsmessig bør jordbruksarealet økes til ca. 110 000 dekar for å kunne dekke det fremtidige behov.

Folketellingene 1970 og 1980 viser at antall sysselsatte i jordbruket er blitt redusert med 41,3 prosent i perioden. Med den mekanisering og rasjonalisering som foregår, er det grunn til å anta at antallet vil bli ytterligere redusert. Fylkesplanen trekker derfor opp følgende handlingsprogram:

«Dyrkete og dyrkbare arealer bør ikke i utrengsmål nyttes til formål som ikke forutsetter slike arealer. Gjennom oversiktsplanleggingen bør disse arealer sikres for framtidig jordbruk. Utnytting av arealene må skje i nært samarbeid med andre næringsinteresser.

Ved utformingen av landbruksbankens kredittpolitikk og støtteordninger må det tas hensyn til følgende:

- Lån til våningshus, driftsbygninger, tilleggsjord, buskap og maskinelt utstyr må være langsiktige.
- Svak likviditet i utbyggingsperioden. Det må innføres
- Arealtilskott til dyrking av grønnsaker.
- Arealgrensen for 100 % tilskott til nydyrking på utbyggingsbruk heves. Den bør

gjelde inntil bruket har fått det arealet som er forutsatt i driftsplanen. Arbeidsfristen for nydyrkingen på disse bruk bør forlenges til 8 år.

- Kvoten for tilskott til nydyrkingen bør heves. Satsene for tilskott til nydyrking bør justeres i forhold til prisstigningen.
- Kjøttproduksjonen av svin og sau bør prioriteres ved bruksutbygging.
- Renter på lån må senkes og holdes på et forsvarlig nivå.»

De generelle landbrukspolitiske mål som er trukket opp i Fylkesplanen er:

- «– Fylket skal bli selvforsynt med melk og storfekjøtt, men også behovet for svinekjøtt, sauekjøtt og egg bør i størst mulig grad kunne dekkes av egen produksjon.
- Forproduksjonen må økes slik at den minst dekker det grovforbeholdet som er nødvendig for å dekke fylkets behov av husdyrprodukter. Videre bør produksjonen dekke så mye som mulig av behovet for poteter og grovere grønnsaker.
- Det må legges vekt på å utnytte brukbare arealer til jordbruksformål.»

Fortsatt er kombinasjonsdrift en nødvendighet for enkelte av brukenes vedkommende. I dag er det imidlertid fortrinnsvis innlandsfiske og bærsanking (særlig multer) som er viktige tilleggsnæringer.

Et omstridt spørsmål for landbruket i Finnmark er utøvernes rettigheter til å drive ulike typer av utmarksnæringer. Det blir jevnlig fremholdt at beskyttelsen av disse er for dårlig og at dette vil ytterligere true en næring som allerede er i tilbakegang.

Det er mellom jordbruket og reindriftsnæringen at arealkonfliktene har vært størst. Det har også vært konflikter mellom jordbruket og en del kommuner om arealer til utbyggingsformål og mellom jordbruket og forsvaret.

8.5.4. Skogbruk

Av Finnmarks totale landareal er ca. 9 prosent skogbevokst. Vel en tredjedel av denne skogen er produktiv. Denne ligger særlig i de indre deler av fylket og tilhører i det vesentlige staten og forvaltes av Direktoratet for statens skoger ved Vest-Finnmark skogforvaltning i Alta og Aust-Finnmark skogforvaltning i Kirkenes.

Skogbruket spiller således en beskjedne rolle for den private næringsdrift i Finnmark, selv om skogsdriften sysselsetter et visst antall personer. Ifølge Statistisk sentralbyrå var 34 personer sysselsatt i skogbruket i perioden 1979–80.

Skogbruket opplever liten konflikt i forhold til andre interesser. Mindre skogareal, ofte fin ungskog på bedre mark i nærheten av tettstedene Alta og Karasjok, er imidlertid

blitt omdisponert til boligformål, jordbruk m.v.

Fylkesplan for Finnmark 1984-87 har følgende mål for skogbruket:

- «- Avvirkningen bør ligge så høyt som mulig uten at man seinere risikerer en nedgang i hogstkvantumet en gang i framtida.
- Avvirkningen bør gi en jevn sysselsetting i skogene og stabil leveranse til industrien.
- Skogkultur og skogpleie skal utføres slik at skogproduksjonen økes på lang sikt.
- Ved bygging av anlegg og ved skogbehandling skal landskapsestetiske verdier ivaretas, spesielt i viktige utfartsområder, og det skal legges vekt på rasjonell viltpleie.»

8.5.5. Fiskerinæringen

Fisket spiller en avgjørende rolle for Finnmark. Målt i relative størrelser er det knyttet flere personer til denne næringen i Finnmark enn i noe annet fylke. Selv om en stadig større del av fiskeflåten opererer langt til havs – blant annet som følge av innføringen av den økonomiske sonen på 200 nautiske mil – danner fylket en naturlig basis for fisket på felter hvor flere av de viktigste fiske-slag fanges. Store deler av fangsten ilandføres i fylket. I perioder har dette fisket gitt god avkastning. Det er på det rene at enkelte arter av fiskebestanden blir overbeskattet. Dette fører til en viss usikkerhet med hensyn til fremtiden. En viktig faktor vil være om man kan lykkes i å regulere fisket i den utstrekning som måtte være nødvendig.

For utvalgets problemstillinger er det ikke først og fremst havfisket, men fjordfisket, som er av interesse. Betydningen av dette har variert gjennom tidene.

I de typiske sjøsamiske strøk i Finnmark ble fisket utført med små båter som ble drevet fram av årer og seil. Rekkevidden på disse båtene var ikke særlig stor. Man var avhengig av å drive fiske i de nære områder. Da måtte fisket som oftest kombineres med andre yrker. Det vanligste var kombinasjonen fiske og jordbruk, eller fiske og utmarks-næringer som f.eks. rypefangst. Også andre kombinasjoner som fiske og tilfeldig arbeid (anleggs, bygnings- og veiarbeid) var vanlig. Slike kombinasjonsnæringer kunne drives uten større økonomiske investeringer.

Etter hvert gikk utviklingen i retning av modernisering og spesialisering også for fjordfiskerne i de samiske områder. Det måtte investeres i større båter dersom fisket skulle lønne seg i et samfunn som mer og mer ble preget av pengeøkonomi. Kombinasjonene mellom de forskjellige yrker ble vanskelige

på grunn av store investeringer både på land og sjø. De som hadde drevet fiske ute på kysten sammen med andre og som hadde lykkes best i fiske på fjorden, ble gjerne heldidsfiskere, mens andre fortsatt satset som tidligere.

Dette var en utvikling som gjaldt for hele lokalbefolkningen, samene inkludert. I enkelte strøk som f.eks. Varangerfjorden og ved Loppa ble fisket drevet av samer, kvener og nordmenn. Dersom man i det hele tatt kan snakke om «en tapende part», må dette bli den lokale fjordbefolkning som helhet. Den kom til kort mot større båter og mer aktive redskaper.

De fra fjordene som hadde drevet fiske ute i de store fiskevær på kysten, og som der hadde lært å drive et fiske på en mer intens måte og under hardere forhold, gjorde det som oftest også best som fjordfiskere. Disse hadde også lettere for å flytte seg fra fjordene og ut til kysten for å fiske der når dette var nødvendig.

Tidligere hadde de fleste en båt som kunne brukes lønnsomt til fiske. Utviklingen har gjort at når det er nødvendig med sjarker for fjordfiske til ca. en halv million kroner, har noen av disse måttet velge andre yrker. Dette valget har både samer og nordmenn måttet gjøre.

Generelt kan det sies at fjordfisket i de senere år har tatt seg opp igjen etter en viss stagnasjon. Det er imidlertid klart at den større beskatning av fiskebestanden som havfiskerne har stått for, også har betydning for det nære fjordfisket. Spesielt i de vestlige deler av fylket har fjordfisket gitt gode resultater. I østfylket har fisket vært unormalt svakt de seneste år.

Sysselsettingsstatistikken viser at antall fiskere har gått ned med 580 personer fra 1970 til 1977. En del av denne utviklingen kan forklares med at fiskemanntallet ble ajourført i 1971.

Ulike former for rasjonalisering har også ført til reduksjon av arbeidsplasser i fiskerierne. Et ledd i den utvikling som har funnet sted, er at andelen av fiskere som har fiske som eneyrke har økt med ca. 5 prosent i nevnte periode. Det reduserte behov for mannskaper har ført til at det ikke har vært rekrutteringsproblemer til de gjenværende arbeidsplassene.

Opplæring av fiskerne har for det meste foregått ombord i fiskeflåten og bare i liten grad innenfor det etablerte skoleverket. Imidlertid er det også innenfor fiskeryrket et økende krav til teoretisk kunnskap i tillegg til praktisk erfaring. Flere steder i fylket tilbys kurs innenfor fiske og fangst på grunn-

skolenivå. Det videregående tilbud dekkes av Fiskarfagskolen i Honningsvåg og Hasvik (grunnkurs fiske/fangst).

I Fylkesplan for Finnmark 1984–87 er det om rekruttering og utdanning blant annet sagt at man må forvente at det blir økende behov for utdanning på alle trinn innenfor fangstleddet. Grunnskolene må forsøke å få i gang grunnleggende kurs innenfor fiske og fangst. Fagskolen i Honningsvåg må bygges ut, slik at det kan tilbys tilfredsstillende videregående utdanning innenfor fiske og fangst.

En del tragiske ulykker har vist at det haster med å få i gang sikkerhetsopplæring for fiskere. Arbeidet med å opprette et senter for havari- og sikkerhetsopplæring i tilknytning til Fiskarfagskolen må derfor snarest fullføres.

Fylkesplan for Finnmark 1984–87 oppstiller følgende mål for fiskerinæringen:

- «– Det er et overordnet mål for fiskerinæringa i Finnmark gjennom stabile lønnsomme og miljømessige gode arbeidsplasser å opprettholde hovedtrekkene i fylkets bosettingsmønster samt sikre befolkningen en rimelig bedring av levekårene.
- Ved vurdering av fylkets framtidige andeler av ressursene må det legges spesiell vekt på Finnmarks særlige avhengighet av fiskerinæringa.
- Innenfor de rammer som settes av ressurstilgang og markedsmuligheter må det legges opp utviklingsplaner der alle deler av fiskerinæringa sees i sammenheng.»

8.5.6. Utmarksnæringer

Med «utmarksnæring» menes utnyttning av utmarksressurser i næringsøyemed, enten som hoved- eller binæring.

Med «utmarksressurser» menes innlandsfisk, laks, sjørøtt, sjørøye, vilt og bær. Når det gjelder laks, sjørøtt, sjørøye inkluderes bare det fiske som foregår som elvefiske.

Utnyttning av disse ressurser hadde tidligere stor betydning for Finnmarks befolkning. Ettersom den generelle velstand er øket i befolkningen, har betydningen av utmarksnæringene avtatt noe.

Enda viktigere er imidlertid at bruken av utmarken har skiftet karakter. For store grupper av befolkningen drives den ikke lenger primært ut fra næringsinteresser, men ut fra rekreasjonsinteresser (jfr. avsnitt 8.7).

At motivasjonen for å utnytte utmarksressursene har skiftet hos enkelte grupper, betyr imidlertid ikke at alle kollisjoner mellom kryssende interesser nå er borte. Forskjellige grupperinger i Finnmark gjør krav på eksklusive bruksrettigheter til utmarksnæring-

ene. Utvalget skal senere komme inn på ulike typer rettighetskollisjoner.

Utmarksnæringer utøves ellers ofte som en kombinasjon av jakt, fiske og bærplukking. Denne utøvelsen har ofte sesongpreg med fiske og bærplukking i sommermånedene og jakt om høsten og vinteren.

Utmarksnæringene utøves i kombinasjon med andre næringer som reindrift, jordbruk, husflidsproduksjon osv.

Næringsutøvelse basert på en slik kombinasjon er ikke akseptert som egen næring og faller blant annet utenfor offentlige finansieringsinstitusjoners virkefelt. Dette er med på å skape problemer for dem som ønsker å leve av kombinasjonsnæringer.

De overordnede mål for utmarksnæringene er i Fylkesplan for Finnmark 1984–87 formulert slik:

- «– All utnyttelse av utmarksressursene må bygge på en balansert utnyttning med sikte på å bevare disse for framtiden.
- Videreforedling av utmarksressurser bør fortrinnsvis skje ved de etablerte næringsmiddelbedrifter.
- Steder og personer som har dårlige sysselsettingsmuligheter bør prioriteres med hensyn til næringsmessig utnyttelse av utmarksressursene.»

8.5.7. Industri

Industrien står for 18 prosent av sysselsettingen i fylket, dvs. noe under gjennomsnittet for landet. Finnmark har en svært ensidig og lite differensiert industristruktur. Hele 81 prosent er sysselsatt i næringsmiddelindustri. Fiskeindustrien alene har 74 prosent av industrisysselsettingen, og hele 82 prosent av produksjonsverdien. Denne industrien selger sine varer på et konkurranseutsatt eksportmarked og er dessuten utsatt for sterke svingninger i råstofftilgangen. Dette medfører at fiskeindustrien direkte og ved ringvirkninger har en avgjørende innflytelse på sysselsettingsutviklingen i Finnmark.

Verkstedindustrien sysselsetter ca. 10 prosent av industriarbeiderne i fylket. Bedriftene driver i hovedsak med reparasjoner og servicetjenester på lokale markeder.

Landbruksindustri og bakerier sysselsetter 7 prosent av industriarbeiderne.

Finnmarks industristruktur er fattig. Store industrigrener som treforedling, kjemisk industri og metallvareproduksjon mangler helt. Tekstilindustri og elektronisk produksjon er bare såvidt representert.

Når det gjelder reparasjonsverksteder for biler, husholdningsapparater og varer for personlig bruk, er dekningen i Finnmark bare halvparten av landsgjennomsnittet med hensyn til omsetning og sysselsetting.

I langtidsprogrammet (St.meld. nr. 79 for 1980–81) har regjeringen regnet med fortsatt nedgang i sysselsettingen i landets industri. Industridepartementet antar at det er realistisk å regne med en slik tendens i utviklingen også for industrien i Finnmark.

Finnmark fylkeskommune anser imidlertid at det foreligger utviklingsmuligheter som danner grunnlag for ny vekst i industrien.

Dette gjelder for det første fordi det er liten bearbeidelsesgrad på de produkter som leveres fra industri og bergverk i Finnmark. Økt satsing på videreforedling og produktutvikling vil medføre vekst i produksjon og sysselsetting og bidra til å oppfylle målsettingen om en bredere industristruktur.

For det andre vil en etablering av en hovedbase i Hammerfest for oljevirkosomheten på Troms I representere et nytt marked med stort vekstpotensial.

En forutsetning for en positiv utvikling av industrien i Finnmark er at det satses bevisst på kompetanseoppbygging i næringslivet. Slik kompetanseoppbygging krever økonomiske midler, teknologiformidling og utvikling av faglige miljøer og opplæringstilbud på alle nivåer. I handlingsprogrammet i fylkesplanen er det foreslått virkemidler som vil være medvirkende til å oppfylle disse forutsetningene.

Når det gjelder fiskeindustrien, viser en analyse av levekårene i Finnmark at arbeidsplassene i denne industrien ofte er fysisk harde, ustabile og gir stor helsemessig slitasje. Miljøforbedringer krever ressurser i form av kunnskaper og kapital. Kunnskap finner man f.eks. hos de ansatte, i arbeidstilsynet og i helsevesenet. Det er særdeles viktig at aktuelle faginstanser kommer med i utformingen av arbeidsmiljøet i den enkelte bedrift og i fiskeindustrien som helhet.

8.5.8. Bergverk

Bergverksdrift har tradisjoner i Finnmark helt tilbake til 1820-årene. Berggrunnsgeologisk og kvartærgeologisk kartlegging danner grunnlag for undersøkelse av malm/industri-mineral, sand og grus.

A/S Sydvarangers virksomhet siden begynnelsen av 1900-tallet har vært av fundamental betydning for hele Sør-Varanger kommune. En større nedgang i sysselsettingen ved bedriften vil få store negative ringvirkninger i hele nærmiljøet, først og fremst i kommunen, men også utenfor.

Fundamentale forutsetninger for jernmalmvirksomhetens fremtid er:

- jernmalm – malmlengder – gråbergbryting
- marked – kunder – konkurranseevne
- effektivisering – opplæring
- anlegg – investeringer.

A/S Sydvarangers fremtid vil være avhengig av aksjekapital, gjeldssanering og bryting av etterslep gråberg.

Norsk Nefelin på Stjernøya produserer råstoff for glass- og keramikkindustrien. Bedriften hadde i 1981 og 1982 henholdsvis 122 og 117 ansatte. I dag kjører bedriften med 85 prosent av kapasiteten pga. generell lavkonjunktur i Europa. 99 prosent av glasskvaliteten skipes som bulk, blant annet til England, Vest-Tyskland, Belgia og Nederland. 60 prosent av keramikkvaliteten skipes til blant annet England og Vest-Tyskland.

Skifernæringen er lokalisert til Alta og sysselsetter i dag ca. 260–270 personer. Det produseres årlig ca. 400–450.000 m². Maksimal produksjon har vært ca. 700 000 m². I perioden 1981–82 har bedriften hatt en nedgang i omsetningen.

Uttak av skifer har tradisjonelt vært drevet av selvstendige skiferdrivere uten vesentlig maskininnsett. Det er mulig å gjøre uttaket mer effektivt og lønnsomt ved innsats av maskiner.

Driften skjer fullt ut på statsgrunn. Det betales i dag forpaktningssavgift på 1,5 prosent av produktverdien uten at næringen får noe direkte tilbakeført fra staten.

Fylkesplanens hovedmål for perioden 1984–87 er:

- «– Bergverksnæringen i Finnmark har som overordnet målsetting å opprettholde og eventuelt utvide sin virksomhet/sysselsetting.
- Søking etter geologiske ressurser må intensiveres og samordnes slik at hele næringen kan dra nytte av arbeidet.
- Bearbeidingsgraden må økes i den grad det er økonomisk og konkurransemessig forsvarlig.»

Som delmål oppstilles følgende:

«A/S Sydvaranger:

- Det er viktig å bevare det industrielle miljøet som er bygd opp rundt A/S Sydvaranger. Dette miljøet, sammen med bedriftens kompetanse innen administrasjon, planlegging, markedsføring, datateknologi, mekanisk verksteddrift m.v. vil kunne bli en nødvendig hjørnestein i den framtidige industrielle utvikling i Øst-Finnmark.

Skifernæringen:

- Samordning av primærproduksjon, bearbeiding, markedsføring og salg vil være nødvendig for å oppnå de øvrige delmål:
- opprettholdelse av arbeidsplasser i nåværende drift
- økt videreforedling i Alta ved at foredlingsarbeid overføres fra Vest-Tyskland/Nederland til Alta

- produktutvikling, herunder er det viktig å løse dagens problem med avfallsanvendelse
 - bedre kartlegging av ressursene
 - bedre kompetansenivået for skiferdriverne slik at deres fortjenestemuligheter økes.
- Elkem A/S, Norsk Nefelin:
- Opprettholde nåværende markedsandeler og så langt som mulig søke å holde sysselsettingen på dagens nivå.»

8.5.9. Håndverk – husflidsproduksjon

Med «husflidsproduksjon» menes hjemmeproduksjon av husflidsvarer og produksjon av tradisjonelle produkter i egne arbeidsstuer, samt den aktivitet husflidssentralene utfører.

I samiske bosetningsområder utøves husflid av et betydelige antall personer, enten som bi-ervert eller hovedervert. Samisk husflid (duodji) er foruten å være en næringsvei også en kulturell uttrykksform.

Innenfor reindriftsnæring utøves betydelig husflidsproduksjon for næringens eget behov og for salg.

Den omsetning av husflidsvarer som foregår langs veiene i Finnmark er vanskelig å registrere. Hvor mange av dem som produserer for direkte salg til turister som samtidig er organisert i husflidssentralene, er uvisst.

Tradisjonell husflidsproduksjon gir lite igjen til produsent i form av godtgjøring pr. arbeidstime.

I dag har man ikke oversikt over de totale mengder av råprodukter som egner seg i husflidsproduksjonen. Dette bidrar til å gjøre planleggingen med hensyn til dimensjonering av produksjonsutstyr vanskelig.

I fylkesplanens handlingsprogram heter det:

- «- Fylkesmannen bør ta initiativ til at det utarbeides en analyse av råstoffgrunnlag og markedsmessige forutsetninger for den framtidige husflidsproduksjon. Med utgangspunkt i en slik analyse bør det arbeides for å samordne salg og markedsføring av husflids-, håndverks- og brukskunstprodukter.
- Inntil dette arbeidet er gjennomført bør det offentlige utvise stor forsiktighet angående finansiering av tiltak innen denne næringen.
 - Undervisning i samisk husflid må styrkes på alle nivåer i skoleverket for å heve husflidsfagets status.
 - Kurs i samisk husflid må kunne gis som arbeidsmarkedskurs.
 - Samisk Videregående skole i Kautokeino må tildeles stillingen som kurskonsulent.»

8.5.10. Kraftutbygging

Kraftbehovet i Finnmark har i det siste tiår

steget raskere enn prognosene tilsa. Årlig økning har vært mellom 4 og 11 prosent. Dette har skjedd til tross for at avtaket fra industrien har vært mindre enn forventet.

Det har stått en viss strid om hvilket fremtidig kraftbehov fylket vil få. Som en politisk målsetning har det imidlertid stått fast at Finnmark så langt råd er, skal gjøres selvfor-synt med elektrisitet.

Pr. i dag er det under utarbeiding en prognose for etterspørsel etter energi basert på modellen EFI-ENERGI.

Stortinget har i den vedtatte verneplan for vassdrag også inkludert enkelte av vassdragene i Finnmark. I alt er 35 vassdrag varig vernet og 5 midlertidig vernet mot kraftutbygging.

8.6. KOMMUNIKASJONER

8.6.1. Innledning

Som nevnt foran er Finnmark et fylke som kjennetegnes ved store avstander, lavt folketall og punktboetning.

Gode kommunikasjoner er i dag en vesentlig forutsetning for gode levekår og for et godt servicetilbud.

Det er en politisk målsetning i Finnmark å opprettholde nåværende bosetningsstruktur og den relative andelen av folketallet i landet. For å kunne oppnå en slik målsetning, blant annet ved utbygging av kommunikasjonsnett, må man her som ellers være forberedt på at tradisjonelt livsmønster kan bli berørt, selv om man legger stor vekt på å opprettholde det som eksisterer.

I løpet av de siste 20 årene har det skjedd en markert utvikling av kommunikasjonsnett i Finnmark. En milepæl for veiutbyggingen i Finnmark var blant annet fullføringen av tunnelforbindelsen til Vardø med en 2,7 km tunnel under Bussesundet.

8.6.2. Veibygging

Finnmark er likevel et av de fylker hvor veinettet ennå ikke er ferdig utbygget. Store befolkningssentra er fortsatt bare knyttet til stamveinettet gjennom fergeforbindelse. Noen steder langs kysten står fortsatt uten veiutløsning, og befolkning og næringsliv der har dermed begrensede reise- og transportmuligheter og tilbud for varer til og fra produksjonslivet.

Det er gitt fra naturens side at flere av disse stedene aldri kan få noen fast tilknytning til veinettet, men veiutløsning for de områder som ligger innenfor det teknisk/økonomisk mulige, har fortsatt en sterk prioritering.

I og med at store deler av veinettet ennå

ikke er opprustet til ti tonns akseltrykk, medfører dette at lastebiler/trailere ikke får utnyttet sin kapasitet fullt ut, og at transporter til/fra og innen Finnmark blir dyrere enn nødvendig.

En utbedring og utbygging av veinettet er derfor en viktig oppgave.

På grunn av store avstander og mye spredt bosetning, og med derav følgende både kostbart og begrenset kollektivtrafikktilbud, spiller personbilen en svært viktig rolle for Finnmarks kommunikasjoner. Også i fremtiden må landkommunikasjonen i Finnmark baseres på private biler.

En eventuell forlengelse av jernbanen til Finnmark har ikke blitt mottatt med særlig stor interesse blant befolkningen fordi man frykter at dette blir så ressurskrevende at andre kommunikasjonsmidler blir skadelidende.

8.6.3. Flykommunikasjon

I et fylke som Finnmark er lufttransport av særlig stor betydning.

Sammenliknet med landet forøvrig har befolkningen i Finnmark en svært høy flyreisehyppighet. Dette er med på å understreke betydningen av flytilbudet i et fylke som har store og vanskelige avstander mellom de enkelte tettsteder, og som har lang vei til de store sentra ellers i landet.

Tatt i betraktning de mange værharde steder som betjenes av flyrutene, er regulariteten god. Samtidig er det klart at forlengelse av rullebanene i Kirkenes og Alta kan bedre sikkerheten og regulariteten og i tillegg gi bedre kapasitetsutnyttning av flyene.

Anlegg og bygninger både for reisende og betjening er ikke tilfredsstillende ved alle flyplassene, men en del foreliggende utbyggingsplaner tar sikte på å bedre disse forholdene.

For feriereiser til utlandet stiller finnmarkinger med et alvorlig handikap i utgangspunktet i og med kostbar tilslutning.

Finnmark har i dag tre stamflyplasser, (men Lakselv har ikke lenger anløp av stamflyrutene), fem kortbaneflyplasser og to linjetaxiflyplasser. Disse trafikkeres av SAS, Widerøe og Norving. Det siste tilskuddet på flyplassnettet var linjetaxiflyplassen i Hasvik, som ble tatt i bruk våren 1983.

Om stamflyrutenettet skal ha reell betydning i fylket, avhenger av om kortbaneflyrutenettet er tilfredsstillende utbygget. I dag er særlig behovet for større fly viktig.

Kortbaneflyrutenettet har også selvstendig betydning som ledd i kommunikasjonen uavhengig av forbindelsen til andre deler av

landet. Særlig viktig er dette for kystbefolkningen.

8.6.4. Sjøverts kommunikasjon

Tidligere var denne form for kommunikasjon den viktigste form for kommunikasjon i Finnmark.

Til tross for at det er bygget nye veier og broer er sjøverts kommunikasjon fortsatt av vesentlig betydning for Finnmark. Store deler av fylket vil alltid være bundet til og avhengig av transporter sjøveien. De lokale transporter skal sikre den nødvendige kontakt med lokale sentra og med det øvrige fylke, mens kystrutene holder forbindelsen med det øvrige Norge og med utlandet.

Fergetrafikken er viktig på mange strekninger. På grunn av harde klimatiske forhold må fergene være store, noe som øker driftsunderskuddet sterkt.

Hurtigruten er fortsatt et viktig element i sjøtransporten i fylket. Ved årsskiftet 1982-83 ble tre eldre skip erstattet med tre nye skip av helt ny modell. De nye hurtigruteskipene var møtt med store forventninger, og driften så langt synes å innfri disse.

8.7. ALLMENNHETENS BRUK AV UT-MARK, FRILUFTSLIV M.M.

Ovenfor under 8.5.6 har vi pekt på den betydning utmarksnæringene har i Finnmark. Ettersom levestandarden øker, vil nye grupper ha muligheter for å ta del i de goder som ligger i å utnytte disse ressurser. Dette er tilfelle selv om deres økonomiske behov for å beskatte utmarka ikke er tilstede i samme grad som for de tradisjonelle bruksutøvere. Rekreasjonsmotivet har for noen blitt den viktigste drivkraften. Muligheten for rekreasjon er ellers en av de mange komponenter som går inn under begrepet «levekår».

Finnmark har meget store områder for friluftsliv, og dette er nært knyttet til høsting av utmarksressurser som fisk, vilt og bær. Dette henger dels sammen med følgende to forhold:

1. rike forekomster av fisk, vilt og bær
2. eiendomsforholdene som gir allmennheten større rettigheter til høsting av disse ressurser enn noe annet sted i landet.

Utbyggingen av veinettet i Finnmark har gitt gode adkomstmuligheter til friluftsområdene. I tillegg har de fleste kommunene gitt forskrifter til lov om motorferdsel i utmark og vassdrag som åpner store naturområder for motorisert ferdse.

Det er grunn til å tro at de rike mulighetene for friluftsliv er et viktig motiv for mange for å bo i Finnmark.

I den grad friluftslivet kombineres med å utnytte de økonomiske ressurser i området, er det duket for konflikter med næringsutøverne. Det samme er tilfelle hvor rekreasjonsbehovet fører til ønsker om å etablere faste installasjoner i utmarka, f.eks. hyttebygging. Hytter er utvilsomt med på å utvide de grenser som klima og mørketid setter for friluftslivet i Finnmark. Når det i størsteparten av fylket, på grunn av konflikter med reindriften, er meget vanskelig å få adgang til hyttebygging, er dette et alvorlig irritasjonsmoment for mange av fylkets innbyggere.

En større grad av frigjøring av arealer til hyttebygging, særlig i de attraktive fjord- og innlandsstrøkene, vil representere et meget verdifullt gode i levekårssammenheng for store grupper, særlig kystbefolkningen.

Fylkesplanen for 1984-87 har blant annet som målsetting at hovedtyngden av den fremtidige hyttebygging bør lokaliseres til skogområder i innlandet. Det er flere forhold som tilsier dette. Ute på kysten vil de mest attraktive hytteområdene gjerne ligge i de få skogkledte dalførene. Hyttebygging i slike spredte «lommer» langs en ellers karrig kyst vil ofte komme i konflikt både med nærings-, naturvern-, vilt- og friluftsjakter. I skogområdene i innlandet er det lettere å finne egnede hyttearealer uten at konflikter oppstår. Også hyttesøkerne selv ser ut til å foretrekke de mindre værharde strøk av fylket. En slik lokalisering av hyttebyggingen forutsetter imidlertid et visst samarbeide mellom innlands- og kystkommunene.

Fylkesplanen har videre disse målsettingene for hyttebyggingen:

- «- Det bør finnes fram til former for regionalt samarbeid ved planlegging av hytteområder. Fylkeskommunen pålegges et spesielt ansvar for å ta initiativ til slike samarbeidsordninger.
- Berørte interesser bør komme med så tidlig som mulig i planleggingsprosessen, slik at mulighetene til konflikter gjøres minst mulig. Kommunene og reindriftnæringens organer bør finne fram til faste rutiner for samarbeid.

- Ved hytteplanleggingen bør det legges økt vekt på adkomst- og parkeringsmulighetene.»

For øvrig skisserer fylkesplanen disse mål for friluftslivet i fylket:

«Mulighetene for å drive friluftsliv må sikres. Dette vil i Finnmark særlig si:

- Finnmarkingenes nåværende muligheter for å nytte utmarka til friluftsliv, herunder bærsanking og sportsfiske og småviltjakt til rimelige priser, må opprettholdes.
 - De ulemper som det harde klimaet og mørketiden medfører for friluftslivet bør kompenseres med tilretteleggingstiltak, og ved at flest mulig gis anledning til å skaffe seg hytte.
- Arealer til friluftsfremål må sikres. Dette vil i Finnmark særlig si:
- Fylkets «villmarksområder» og de regionalt viktige friluftsområdene for øvrig må i størst mulig grad holdes fri for større inngrep.
 - Friluftsområder i nærmiljøene må sikres.
 - Produksjonsgrunnlaget for vilt, fisk og bær må sikres.»

8.8. AVSLUTNING

Som det går fram av foranstående er Finnmark et fylke som er spesielt på mange måter. Et av de mange forhold som bidrar til dette, har tilknytning til det kulturelle mangfoldet i fylket. Et overordnet mål for den samfunnsplanlegging som skal skje i Finnmark, er å bevare dette mangfoldet, dvs. å gi de forskjellige grupper muligheter til å utvikle sin kultur og egenart. Finnmark fylkesting har uttalt at dette målet skal være en integrert del av planarbeidet.

Finnmark er et lite samfunn til tross for sitt store areal. Dersom det skal skje en utvikling som sikrer levestandard og livsformer alle kan være fornøyd med, og som i sum utgjør de levekår man lever under, må det arbeides for at alle ressurser i fylket blir utnyttet. Det må legges vekt på å redusere eventuelle minus-sider ved en slik utvikling. Men dersom man ønsker å ta i bruk og gjøre seg nytte av tekniske og andre landevinninger, kan man ikke forvente at alle livsformer skal bevares uendret. Dette er det tverrpolitisk enighet om.